

Araştırma/Research

DOI: 10.7822/omuefd.808799

OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi

OMU Journal of Education Faculty

2020, 39(3) 100. Yıl Eğitim Sempozyumu Özel Sayı, 350-374.

Son Dönem Osmanlı ve Güncel Ders Kitaplarında Tasarruf Değeri

İrfan Davut ÇAM¹, Murat Bayram YILAR², Orhan ÜNAL³

Makalenin Geliş Tarihi: 10.10.2020

Yayına Kabul Tarihi: 17.11.2020

Online Yayınlanma Tarihi: 30.11.2020

Tasarruf, mevcut kaynakların kullanımı esnasında geleceği düşünmeye, planlamaya ve bu süreçte yaşanabilecek öngörülemez durumların önüne geçmeye imkân tanıyan bir değerdir. Bundan ötürü, çocuklara bu değer kazandırılması büyük bir önem arz etmektedir. Bu konuda ailenin yanı sıra okulların da işlevsel bir rol oynadığı son derece açıktır. Özellikle ders kitaplarının, okulları bu anlamda etkili bir aygıt haline dönüştürdüğü inkâr edilemez bir gerçektir. Nitekim tasarruf değerini tanıtmaya ve bu konuda bir bilinç inşa etme noktasında ders kitaplarına ayrıcalıklı bir yer tahsis edilmiştir. Bu, hiç şüphesiz yalnızca günümüze mahsus bir uygulama değildir. Geçmişte de benzer bir yaklaşımın izlendiği bilinmektedir. Osmanlı Devleti'nin son yılları bu bakımdan dikkat çekici bir zaman dilimi olmuştur. Çocuklarda tasarruf bilinci oluşturma gayretlerinin bu bağlamda yeni bir olgu olmadığı temel tezinden hareket eden bu çalışma, son dönem Osmanlı ve güncel ders kitaplarında tasarruf değerinin nasıl, hangi boyutlarıyla ele alındığını karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesine göre tasarlanmıştır. Çalışmanın veri kaynaklarını 4 adet ders kitabı teşkil etmektedir. Bunlardan ikisi, Osmanlı Devleti'nin son yıllarında iptidai mekteplerde okutulan Musâhabât-ı Ahlâkiyye ... adlı ders kitaplarıdır. Diğerleri ise 4. ve 5. sınıflarda okutulan güncel Sosyal Bilgiler ders kitaplarından oluşmaktadır. Bu kitapların seçimi esnasında konuyu içermelerine ve resmî birimlerin onayından geçmiş olmalarına dikkat edilmiştir. Bu ders kitaplarından toplanan veriler, içerik analizi ile çözümlenmiştir. Bunun sonucunda, ders kitaplarında tasarruf değerine ilişkin dikkat çekici benzerlik ve farklılıklar tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Ders Kitapları, Musâhabât-ı Ahlâkiyye..., Sosyal Bilgiler, Değer, Tasarruf.

GİRİŞ

Değer kavramı iktisat, sosyoloji, psikoloji, felsefe, antropoloji ve tarih gibi birçok sosyal bilim kapsama alanına girmektedir. Her bilim dalı, bu kavramın kendisini ilgilendiren taraflarına eğilmiştir. Bu nedenle değere ilişkin genel kabul görececek bir tanım üzerinde mutabakat sağlanamamıştır. Fakat bu konuda yapılan çeşitli tanımlardan hareketle değer, insanı insan yapan özelliklere haiz olan, insanı diğer canlılardan ayıran temel özellikleri bünyesinde barındıran, insanoğlunun davranışlarına yön veren, onlara rehberlik eden ve bu anlamda nasıl davranmak gerektiğini bildiren inançlar bütünü

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, irfan.cam@omu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0232-6376

² Dr. Öğr. Üyesi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, bayram.yilar@omu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5889-3372

³ Arş. Görv., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, orhanunal07@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-4604-6210

Çam, İ. D., Yılar, M. B. ve Ünal, O. (2020). Son dönem Osmanlı ve güncel ders kitaplarında tasarruf değeri. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39(3) 100. Yıl Eğitim Sempozyumu Özel Sayı, 350-374. DOI: 10.7822/omuefd.808799

şeklinde tanımlanabilir (Tezcan, 2018, s.9; Ulusoy & Dilmaç, 2012, ss.13-16). Yer yer müşterek olarak benimsenen, ancak toplumdan topluma da farklılıklar arz eden değerler, aynı zamanda bazı yazarlar tarafından değişik isimler altında sınıflandırılmışlardır. Değerler, bu bakımdan son derece çeşitlidirler. Tasarruf, hiç şüphesiz bunlardan biridir. Kısaca "sâhib olma", "idâre ile kullanma, tutum, ekonomi", "artırma, artırılma" (Devellioğlu, 2006, s.1036) gibi anlamlarda kullanılan tasarruf, "bir ekonomide belirli bir dönemde yaratılan gelirin tüketilmeyen, yani harcanmayan kısmı" veya "cari gelirin bir kısmının tüketilmeden gelecekte kullanılmak üzere ayrılması" (Türk Dil Kurumu [TDK], 2020) şeklinde tanımlanmıştır.

Tasarruf, mevcut kaynakların kullanımı esnasında geleceği düşünmeye, planlamaya ve bu süreçte yaşanabilecek öngörülemeyen durumların önüne geçmeye imkân tanıyan bir değerdir. Bundan ötürü, yetişmekte olan nesillere küçük yaşlardan itibaren bu değer kazandırılması büyük bir önem arz etmektedir (Uzunöz, Aktepe & Özağaçhanlı, 2020, s.37). Değerleri tanıma, benimseme ve içselleştirerek davranışa dönüştürme konusunda ailenin etkin bir rol oynadığı açıktır. Ev ortamında ailenin yetişkin üyeleri, çocuklar için birer örnek veya rehber konumundadırlar (Beldağ, Özdemir, Nalçacı, 2017). Ailenin bu rolü, hiç şüphesiz çocuklarda tasarruf konusunda bir bilinç inşa etmede de son derece işlevseldir. Ailenin yetişkin üyeleri tarafından söylenecek sözler veya sergilenecek davranışlar, çocukları geleceğe mutasarrıf birer birey olarak hazırlamada oldukça belirleyicidir. Ailede bu çerçevede kazanılan tasarruf bilinci, okul sıralarında verilen eğitimle daha da geliştirilip pekiştirilmektedir. Okulu bu konuda etkili bir aygıt haline dönüştüren pek çok unsurdan bahsedilebilir. Çocukların okul içi zamanlarının önemli bir kısmını birlikte geçirdikleri ders kitapları, bu unsurların başında gelmektedir. Tasarruf değerini tanıtmaya ve bu konuda bir bilinç inşa etme noktasında bu kitaplara ayrıcalıklı bir yer tahsis edilmiştir. Ders kitaplarına böylesine önemli bir misyon yüklenmesi, hiç şüphesiz yeni bir olgu değildir.

Osmanlı Devleti'nin son yılları, bu bağlamda önemli bir zaman dilimi olmuştur. Savaşların art arda patlak verdiği ve ekonomik buhranın hat safhada olduğu bu süreçte, büyük bir varlık mücadelesi verilmiştir. Yeni bir düzen tesis edilmeye, birçok açıdan gayrimüslim unsurların gerisinde kalan Türkler ilerletilmeye ve söz konusu unsurlarla yarışabilecek bir konuma kavuşturulmaya gayret edilmiştir. Bu amaç doğrultusunda eğitimlerine ve ekonomik refah düzeylerine önem atfedildiği gibi kendileri memuriyet ve ziraat dışında ticarete ve sanayiye de teşvik edilmişlerdir. Bu ve benzeri adımlarla ağır savaş koşullarının yarattığı sonuçlara rağmen, yerli/millî bir burjuvazi oluşturmaya büyük bir önem verilmiştir. Sermaye birikimi, bu bağlamda oldukça önemli bir konuydu. Böyle bir birikimin sağlanmasında tasarruf, kayda değer bir yol olarak görülmüştür. Nitekim çeşitli araçlara başvurulmak suretiyle en küçüğünden en büyüğüne bütün vatandaşlara müsrifliğin zararları anlatılmaya ve tasarruflu olmanın önemi telkin edilmeye çalışılmıştır. Bu konuda basının yanı sıra ders kitaplarının da hayatî bir işlev gördüğü son derece açıktır. Özellikle *Ma'lûmât-ı Medeniyye ve Ahlâkiyye* yahut *Musâhabât-ı Ahlâkiyye ...* adlı ders kitapları, iptidai mekteplerden itibaren tasarruf değerine ilişkin önemli incelikleri barındırmışlardır. Bu incelikler dikkate alındığında Osmanlıların son zamanlarında, henüz eğitim hayatının başlangıcında bulunan çocukları tasarruf bilinciyle donatmaya ve nihai olarak mutasarrıf bir nesil yetiştirmeye gayret gösterdikleri söylenebilir (Çam, 2019).

Osmanlı Devleti'nin son yıllarında iptidai mekteplerde okutulan ders kitaplarında öne çıkan bir değer olarak tasarruf, birtakım kaygıların zorunlu bir sonucu olarak günümüzde de yine ön plandadır. Dünyada insan nüfusunun her geçen gün hızla artması ve yaşam standartlarındaki yükselme çerçevesinde doğal kaynakların tüketimi de hız kazanmaktadır. Gelecekte bu tüketimin daha da hızlı bir şekilde süreceği öngörülmektedir. Bu nedenle sınırlı kaynaklar başta olmak üzere bütün doğal ve beşeri kaynakların tüketiminde azami derecede dikkatli olunması bir zorunluluk haline gelmiştir. Bu koşullar altında pek çok devlet, kaynakların kullanımında israfı önlemek, geri dönüşümü arttırmak ve

nihai olarak tasarruf bilinciyle donanmış nesiller yetiştirmek üzere çalışmalar yapmaktadırlar. Nitekim ülkemizde de bu konuda pek çok düzenleme ve çalışma yapılmıştır. Yapılan bu düzenleme ve çalışmalarla birlikte, bireylerin tasarruf bilinciyle yetişmelerinde ve bunu bir yaşam şekli haline getirmelerinde eğitim-öğretim faaliyetlerinin yeri tartışılmazdır (Taş, 2012, ss.6-7). Osmanlı Devleti'nin son yıllarında olduğu gibi günümüzde de ders kitaplarına bu bağlamda büyük bir görev düşmektedir. Bu konuda, özellikle *Sosyal Bilgiler* ders kitaplarının dikkat çekici bulgular içerdiği tespit edilmiştir. 2018 öğretim programının bu durum üzerinde belirleyici bir etkisi olmuştur.

Yapılandırmacı yaklaşımın benimsendiği 2005 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı dört temel boyuttan oluşmuştur. Değerler, bu boyutların başında gelmekteydi. *Aile birliğine önem vermek, bağımsızlık, barış, özgürlük, sorumluluk, saygı, sevgi ve vatanseverlik* gibi birçok değer yer bulduğu programda tasarruf yer almamıştır (Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2006). Fakat 2018 yılında bu durum değişmiş ve tasarruf değeri programdaki yerini almıştır. Bu yeni programla birlikte, bilinçli tüketici kapsamında çocuklara tasarruf değeri benimsetilerek tutumlu olma ve israftan kaçınma gibi davranışların kazandırılması daha fazla önemsenmiştir (Yılar, 2019, s.174). Bu yaklaşım, yürürlükteki program esas alınarak hazırlanan ders kitaplarına da yansımıştır. Gerek son dönem Osmanlı ve gerekse güncel ders kitaplarında benimsenen bu yaklaşım, söz konusu değerlerin eğitim çağının başındaki çocuklara kazandırılmasının ne derecede önemsendiğini açık bir şekilde göstermektedir. Yalnızca tasarruf değerine hasredilmemiş olsalar da bazı araştırmalar bunu doğrular bir mahiyettedir.

Söz gelimi, 1876-1918 yılları arasında ilk ve orta dereceli mekteplerde okutulan pek çok ders kitabının içeriğine sosyalleşme bağlamında eğilen Doğan (1994), eserinde bu içeriği esas alarak öncelikle birtakım kavramlara açıklık getirmiş; ardından çocukların taşınmaları ve taşımamaları gereken özelliklere temas etmiştir. Tutumluluk/tasarrufa riayet, taşınması gereken özelliklerden biri olarak eserde yer bulmuştur. Çelikkaya & Kürümlüoğlu (2018) tarafından yapılan çalışmada, önce 2017 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda 4. ve 5. sınıfta yer verilen değerlerin kazanımlarla ilişkilendirilme durumuna; ardından da bu kazanımlarla ilişkili olan değerlerin Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer verilme durumuna odaklanılmıştır. Yazarların, bu bağlamda temas ettikleri değerlerden biri de tasarruf olmuştur. Çam (2019) ise çalışmasının bir bölümünü, II. Meşrutiyet Dönemi'nde iptidai mekteplerde okutulan ders kitaplarının içeriklerinden hareketle çocuklara kazandırılmaya çalışılan makbul hal veya davranışlara hasretmiştir. Yazar bu bağlamda iktisatlılığı, müstakbel vatandaşın makbul hallerinden biri olarak önemle irdlemiştir.

Güçlü (2019) de çalışmasında Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda yer alan değer ifadelerinin 4. ve 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarına nasıl yansıdığını ortaya koymaya çalışmış, bu konuda Sosyal Bilgiler ve sınıf öğretmenlerinin değerlendirmelerine temas etmiştir. Çalışmada, pek çok değer gibi tasarruf da söz konusu edilmiştir. 2018-2019 eğitim-öğretim yılından itibaren 5 yıl süreyle kabul edilen ilkökul 1., 2., 3. sınıf Hayat Bilgisi ve 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında kök değerlerin nasıl ve ne düzeyde yer aldığını inceleyen Hatay Uçar (2019)'ın da doğrudan tasarruf değerini ele alması da ona ilişkin bazı bulgulara ulaştığı ayrıca vurgulanmalıdır.

Bu araştırmaların dışında tasarruf değerinin ders kitapları özelinde doğrudan doğruya incelendiği bir çalışmaya rastlanamamıştır. Daha da önemlisi, konuya son dönem Osmanlı *Musâhabât-ı Ahlâkiyye* ve güncel *Sosyal Bilgiler* ders kitaplarının içeriklerini temel alarak karşılaştırmalı olarak eğilen herhangi bir çalışma ise tespit edilememiştir. Nitekim bu araştırma ile okul sıralarındaki çocuklarda tasarruf bilinci oluşturma gayretlerinin yeni bir olgu olmadığı temel tezinden hareketle bahsi geçen ders kitaplarının tasarruf değerine ilişkin olarak sunduğu verilerin karşılaştırmalı olarak incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda elde edilen bulguların literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırmada nitel bir yaklaşım izlenmiştir. Araştırmacılar, böyle bir yaklaşımda *gözlem, görüşme* ve *doküman incelemesi* gibi nitel yöntemlere başvurarak zengin ve sağlam veriler elde edebilirler (Glesne, 1999). Nitekim bu araştırma kapsamında, *doküman incelemesi* yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, resmî ya da özel kayıtların toplanması, sistematik olarak incelenmesi, analiz edilmesi ve değerlendirilmesinde kullanılan bir veri toplama yöntemidir (Ekiz, 2013, s.70). Bu yöntemde müfredat planları, ders programları, dergiler ve ders kitapları eğitim dokümanlarının başlıca örneklerini oluştururlar (Chism & Banta, 2007).

Veri Kaynakları

Doküman incelemesine dayalı araştırmalarda sıklıkla başvuru alan ders kitapları, bu araştırmanın ana veri kaynağını teşkil etmektedirler. Araştırma kapsamında toplam 4 adet ders kitabı kullanılmıştır. Bunlardan ikisi, Osmanlı Devleti'nin son yıllarında iptidai mekteplerde okutulan *Musâhabât-ı Ahlâkiyye ...* adlı ders kitaplarıdır. Diğerleri ise 4. ve 5. sınıflarda okutulan güncel *Sosyal Bilgiler* ders kitaplarından oluşmaktadır. Bu kitapların seçimi esnasında tasarruf değerini içermelerine ve eğitimden sorumlu resmî birimlerin onayından geçmiş olmalarına dikkat edilmiştir. Araştırma kapsamında incelenen ders kitaplarına ilişkin bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Araştırma Kapsamında İncelenen Ders Kitaplarına İlişkin Bilgiler

Sıra	Yazar adı	Kitap adı	Yayın Yeri/Yayınevi	Yıl
1	H. Natan & Midhat Sadullah	Yeni Musâhabât-ı Ahlâkiyye, Medeniyye, Tarihiyye, Diniyye, (Devre-i Mutavassıta-1. Sınıf)	İstanbul: Şirket-i Mürettibiyye Matbaası	1333/1917
2	Ahmed Cevad	Musâhabât-ı Ahlâkiyye, Sıhhiyye, Medeniyye, Vataniyye ve İnsâniyye, (Devre-i Mutavassıta-1. Sene)	İstanbul: Hilâl Matbaası	1334/1918
3	Sami Tüysüz	İlkokul Sosyal Bilgiler-4 Ders Kitabı	Ankara: Tuna Matbaacılık	2018
4	Erhan Şahin	Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler-5 Ders Kitabı	Ankara: Anadolu Yayıncılık	2018

Verilerin Analizi

Doküman incelemesi yöntemi, ders kitabı ve benzeri dokümanlardaki anlamı ortaya çıkarmak, onları anlamak ve nihai olarak bilgiyi üretmek üzere verilerin incelenmesini ve yorumlanmasını gerektirir (Bowen, 2009). Bu yöntemle Tablo 1'de yer alan ders kitaplarından toplanan konuya ilişkin veriler, *içerik analizi* tekniği kullanılarak çözümlenmiştir. Bir çalışmada belge ya da dokümanların kullanımı, genellikle içerik analizi adı verilen özel bir analitik yaklaşımı gerektirir (Marshall & Rossman, 1999). İçerik analizi, "verilerin betimsel bir yaklaşımla sunulduğu, temalar arası ilişkilerin belirlendiği, araştırmacının veri analizi sürecine kendi yorumlarını katarak daha etkin bir rol üstlendiği" veri analiz tekniği olarak tanımlanabilir (Yıldırım & Şimşek, 2013, s.254). Bu teknik genellikle yayımlanmış raporlarda, gazetelerde, reklamlarda, kitaplarda, web sayfalarında, dergilerde ve diğer dokümanlarda yer alan yazıların incelenmesiyle ilişkilidir. İçerik analizi, özellikle modern ders kitabı tartışmalarında metin ve dokümantasyon arasındaki bağı ortaya koymada sıklıkla başvuru alan bir tekniktir (Prior, 2014, s.360).

Araştırmada, frekans ve yüzde gibi istatistiksel analizlere yer vermeyen türde nitel bir içerik analizi yapılmıştır. Kod ve kategoriler önceden oluşturulmamış; dokümanların sunduğu verilere göre yapılan analizler esnasında ortaya çıkarılmıştır. Bu çerçevede, öncelikle araştırmanın veri kaynağını teşkil eden 2 adet Osmanlıca ders kitabının çevirisi yapılmıştır. Akabinde, incelenen tüm ders kitaplarında

"tasarruf, israf, müsrif, iktisat" gibi sözcük birimleri taranmıştır. Özellikle Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda yer alan tasarruf değeriyle ilişkili öğrenme alanları ve kazanımlar doğrultusunda güncel ders kitaplarındaki konular belirlenerek analizler yapılmıştır. Analiz sürecinde güvenilirliği sağlamak için araştırmacılar tarafından ayrı ayrı yapılan analiz bulguları karşılaştırılmış ve bulguların genel olarak benzer ve tutarlı oldukları tespit edilmiştir.

BULGULAR

Son Dönem Osmanlı Ders Kitaplarında Tasarruf Değeri

Osmanlı Devleti'nin son yıllarında iptidai mekteplerde okutulan *Musâhabât-ı Ahlâkiyye ...* adlı ders kitaplarından tasarruf değerine ilişkin olmak üzere elde edilen bulgular, iki başlık altında kategorize edilerek sunulmuştur. Bu çerçevede, öncelikle "tasarrufun tanımı, gerekliliği ve faydaları"na dair bulgulara yer verilmiştir. Bunu, "tasarrufla bağdaşmayan davranışlar"la ilgili bulgular takip etmektedir.

Tasarruf: Tanımı, Gerekliliği ve Faydaları

Pek çok konuya dair önemli incelikleri barındıran *Musâhabât-ı Ahlâkiyye ...* adlı ders kitaplarında tasarruf, "geleceği düşünerek hazırlıklı bulunmak", "yarını hazırlamak", "fâideli bir maksad için bir miktar servet toplamak" (Ahmed Cevad, 1334/1918, ss.42, 52) veya "kazanılan paranın hepsini sarf etmeyerek bir kısmını saklamak" (H. Natan & Midhat Sadullah, 1333/1917, s.19) gibi ifadeler kullanılmak suretiyle kısaca tanımlanmıştır. Yapılan bu tanımlarda, "geleceği inşa etmek" ve bu amaç doğrultusunda "birikim yapmak" tasarrufun ana hatları olarak öne çıkmıştır. Başka bir deyişle "iyi/rahat bir gelecek = para biriktirmek", tasarrufun merkezine konumlandırıldığı önemli bir denklem olmuştur.

Bu denklem, tasarrufun gerekliliğine ilişkin olarak kaydedilen "(...) hiç şübhesiz, bir müddet sonra ihtiyarlayacağız. Ve daha ziyade çalışmağa kudretimiz olmayacak.. Eğer iyi zamanlarımızda birkaç para arttırabilirsek böyle zamanlarda hiç sıkıntı çekmeyiz" (H. Natan & Midhat Sadullah, 1333/1917, s.19) ifadelerinde de son derece açıktır. Öte yandan, en küçük çocukların dahi tasarrufa riayet edebilecekleri, bunun için sadece ellerine harçlık olarak geçen onluklarını gereksiz şeylere harcamak yerine biriktirmenin yeterli olacağı, böylece onlukların birike birike mecdiyelere, mecdiyelerin de birikerek liralara dönüşeceği (Ahmed Cevad, 1334/1918, ss.42-43) vurgulanarak küçük okurların bütün dikkati tasarrufun faydalarına çekilmiştir. Küçükken yapılan tasarrufların sağladığı faydalar, örnek hikâyelere yer verilerek somutlaştırılmış; çocuklar harçlıklarını abur cubura harcayarak sağlıklarını bozmak yerine tasarruf yapmaya özendirilmişlerdir. Aşağıdaki satırlar, bu örnek hikâyelerden birine aittir:

(...) Küçük Hulki altı yaşında iken babası ona her gün on para vermeye başlamış, bu paraları saklamasını tavsiye etmiş idi. (...) Öbür çocuklar kırmızı sarı boyalı şekerler; fıstıklar, çiğ kestaneler satun alarak mi'delerini bozuyorlardı. Küçük Hulki onluklarını saklıyor, her dört günde bir onları babasına vererek kendisinden bir çil guruş alıyordu. Bayramlarda ise annesi, amca ve dayıları, hala ve teyzeleri Hulki'ye oyuncak yerine para vermişlerdi. Bir sene nihâyetinde küçük Hulki'nin tam bir buçuk sarı sarı altunu vardı. Babası, Hulki'nin böyle iktisâdı, tasarrufu sever bir çocuk olduğunu görünce memnun oldu, bu parayı emniyet sanduğuna verirse oradan senede yüzde dört guruş faiz alabileceğini anlattı. Bunun üzerine bir buçuk lira emniyet sanduğuna teslim edildi. Buna mukâbil sanduk, küçük Hulki'nin nâmına bir defter teslim etdi. Para da oraya kaydedilmiş idi. Hulki'nin pederi o günden itibaren Hulki'ye günde yirmi para vermeye başladı. Bayram bahşişlerini de çoğalttı, Hulki o parayı saklıyor, her üç ayda bir yarım lira alarak emniyet sanduğuna teslim ediyordu. Hulki büyüyor, sermayesi de çoğalıyordu. İ'dâdiyye'den çıktığı zaman on dokuz yaşında idi; emniyet sanduğunda ise altmış lira parası birikmiş idi. Hulki bir zaman da babasıyla beraber dükkânlarında çalıştı. Amele gibi ücret aldı. Sonra babası bu paraya biraz daha katarak

Hulki'ye bir dükkân açdı; işte on sene sonra Hulki Bey büyük bir tâcir olmuşdu. Bugün zengin, genç ve bahtiyârdır. İki mektebe, gurebâ hastahânesine, Dâr-ül-Âceze'ye, bütün millî îanelere birçok paralar, îaneler veriyor, hayırlı işlere iştirâk ediyor (Ahmed Cevad, 1334/1918, ss.37-39).

Bu örnek hikâyede çocuklar, tasarruf yapmaya özendirildikleri gibi dikkatleri başka değerlere de çekilmiştir. Bu değerlerin başında *çalışmak* gelmektedir. Çalışmak, tasarrufu bütünleyen bir değer olarak takdim edilmiştir. Bu iki değer bir çocukta hayat bulmasının yarattığı olumlu sonuçlara temas edilirken, aynı zamanda yeni birtakım değerler daha gündeme getirilmiştir. Bunlar ise hikâye kahramanının çeşitli kurumlara verdiği paralar, yaptığı yardımlar ve hayırlı işlere katılımı çerçevesinde *yardımseverlik*, *hayırseverlik*, *dayanışma* ve *duyarlılık* şeklinde ifade edilebilir.

Örnek hikâyede öne çıkan bütün bu detaylar, "tasarruf ile çalışkanlık insanı hiçbir zaman sefâlete düşürmez, kimseye muhtâç kılmaz. Muktesid insan yalnız kendisine değil, başkalarına da iyilik edebilir. Namuslu zenginlerden bütün millet istifâde edebilir" (Ahmed Cevad, 1334/1918, s.42) ifadeleriyle adeta özetlenmiştir. Ayrıca "Tasarruf nedir? Tasarrufun ne fâidesi vardır?" (H. Natan & Midhat Sadullah, 1333/1917, s.21), "Hulki Bey'in hareketini beğendiniz mi? Niçün? Siz nasıl hareket ediyorsunuz, onun gibi hareket etmek istiyor musunuz? Her sene elinize kaç onluk geçer? Yirmi senede ne kadar paranız birikebilir? Abur cubura verilen paraya acır mısınız? Bundan sonra verecek misiniz? Ne yapacaksınız?" (Ahmed Cevad, 1334/1918, s.43) gibi sorularla tasarrufun tanımı, faydaları, ona yönelik davranışlar, birikim hesaplama ve gereksiz harcamalar konusunda düşünmeye ve sorgulamaya sevk edilen çocuklar, bireyi tasarruftan uzaklaştıran ya da bu konuda aşırılığa götüren ve dolayısıyla kötü sonuçlara yol açan davranışlar konusunda da aydınlatılarak özellikle ikaz edilmişlerdir.

Tasarrufla Bağdaşmayan Davranışlar

Sefahat, İsrâf, Borç ve İhmal

Sefahat, israf, borç ve ihmal bireyi mutasarrıf olmaktan uzaklaştıran ve arzu edilmeyen birtakım sonuçlar üreten olumsuz davranışlar olarak takdim edilmişlerdir. Tembellikle birlikte en zengin insanı bile dilenciye dönüştürdüğü önemle vurgulanan sefahat, "geleceği düşünmeyerek hayât bir günlük imiş gibi hareket etmektir" (Ahmed Cevad, 1334/1918, s.43) şeklinde tanımlanmıştır. Sefahatin kapsamı oldukça geniş tutulmuştur. Süslü gezmek ve zengin görünmek hevesiyle fiyatça pahalı, ancak nitelikçe pamuktan, ketenden veya yünlü kumaşlardan birkaç kat aşağı olan ipekli elbiseler giymek, öte yandan mücevherlere, elmaslara, cicili bicili şeylere heves etmek sefahat olarak görülmüş ve olumsuzlanmıştır. Küçük okurlar bu bağlamda özellikle "Avrupa bizim paralarımızı çekmek için her gün bir şey icâd ediyor: Biz aldanub paralarımızı öyle şeylere vermemeliyiz. Verirsek servetlerini boncuklara veren zencilere döneriz" ifadeleriyle Batı'nın millî sermayeye yönelik tavrı ve bunun olası olumsuz sonuçları konusunda ikaz edilmiş; hatta örtük olarak yerli malı kullanmaya teşvik edilmişlerdir. Bununla birlikte, gereksiz yere arabalara binme alışkanlığı olanlar ve gazinolara giderek alkol kullanan kimseler "sefih" olarak tanımlanmıştır. Nitekim bu kimselerin söz konusu davranışları da sefahat olarak değerlendirilmiştir. Özellikle alkol kullanmak hem sağlığa zararlı hem de gayet pahalı bir sefahat addedilmiştir. Bu anlamda, kendilerini sefahatlerden uzak tutanların hem paralarını hem de sağlıklarını koruyabilecekleri, bunu yapmayanların (sefih insanların) ise sefalet ve zaruretten kurtulamayacakları, asla refaha nail olamayacakları savunulmuştur (Ahmed Cevad, 1334/1918, ss. 39-40).

Sefahat gibi israf etmek veya müsrif olmak da uygun görülmemiştir. Kısaca "sıkıntı verici, ev bark yıkıcı bir şey" (Ahmed Cevad, 1334/1918, s.46) olarak tanımlanan israf ve nihai olarak yol açtığı olumsuz sonuçlar, biri müsrif ve diğeri iktisatlı olan iki çalışan gencin kazançlarını değerlendirme şekilleri "müsrif olmamalıyız" başlığı altında hikâye edilerek resmedilmeye çalışılmıştır:

Kadri ile Hüseyin, beşer yüz guruş maâşla bir ticârethânedede çalışıyorlardı. Kadri Bey, her aybaşında aldığı maâşını birkaç gün zarfında bitirirdi. Elinde ne kadar parası varsa bir hafta içinde tiyatrolara, birahanelere verirdi.. Ayın onuncu günü beş parasız kalarak me'yûs-âne düşünmeye başlardı. Kadri, o kadar müsrif idi ki elinde on bin lirası olsa bunu bir iki ay içinde sarf ederdi.. Nitekim pederinden kalan birkaç bin lirayı bir ayda bitirmişdi. Tiyatroculara, çalgıcılara avuc avuc altun saçardı, her gün otomobillerle, istimbotlarla gezerdi. Hüseyin Bey, muktesid bir çocukdu. Beş yüz guruşun yüz ellisini her ay saklardı. Üç yüz elli guruşla pek güzel geçinirdi; hem temiz giyinir, hem de temiz hava almak için haftada bir def'a gezmeye giderdi. Hüseyin ile Kadri'nin devam ettikleri ticârethâne birkaç sene sonra yandı. Bunların her ikisi de işsiz kaldılar. Kadri Bey, kederinden hastalandı. Doktora ve eczacıya verecek parası da yoktu. Hüseyin Bey ise evvelce tasarruf ettiği para sayesinde hiç sıkıntı çekmedi, beş altı ay işsiz kaldı; lakin sakladığı paralarla pek iyi geçindi (H. Natan & Midhat Sadullah, 1333/1917, ss. 19-20).

Tasarrufun açıkça olumlandığı bu satırlarda olumsuz bir davranış olarak takdim edilen israf, sadece kazanılan paranın gereksiz yere harcanmasıyla sınırlı tutulmuş değildir. Sahip olunan birtakım materyallerin kullanımı da israf özelinde değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Özellikle çocuklara yöneltilen "kâğıdınızı, kalemlerinizi, mürekkebinizi isrâf ediyor musunuz? Bu sene yırttığınız kâğıdılar, defterler, kırdığınız kalemler, dökdüğünüz mürekkebler çok mudur? Kitâblarınızı iyi saklıyor musunuz? Geçen senenin kitâblarını ne yaptınız?" (Ahmed Cevad, 1334/1918, s.43) gibi sorularla israfın söz konusu boyutu gündeme getirilmiş ve çocukların bu düzlemdeki davranışları sorgulanmıştır.

Sefahat gibi israfın da yol açtığı olumsuz sonuçlar sıralanırken üzerinde önemle durulan konu borç olmuştur. Borç, "aile ocaklarını söndüren, evleri ve barkları yıkan bir belâ, (...) fakr-u zarûretin, sefâletin kapısı" olarak tarif edilmiştir. Dış tarafının "yaldızlı" olduğu kaydedilen bu kapının arka tarafı, korkunç bir uçurum olarak nitelendirilmiştir. Bu anlamda olumsuzlanan borç, aynı zamanda fırtınalı bir deniz olarak tanımlanan hayatta çarpmaktan mutlaka sakınılması gereken korkunç bir kayaya benzetilmiştir. Nihai olarak idareyi geçinmek üzere sahip olunan kaynaklara göre düzenlemek, yarını düşünerek bu kaynakları aşacak derecede harcamalarda bulunmamak (tam tersine davranmak, yarını düşünmemek olarak görülmüş; hatta "ekini yeşil iken biçmek"le eş değer sayılmıştır), harcamalarda ipin ucunu kaçırmamak ve bu çerçevede sonunu düşünmeden, karşılığını bulmadan asla borca girmemek yarının büyüklerine salık verilen birer düstür olmuştur. Borçlu insanlar ise çoğunlukla *yalancılığa* ve *dolandırıcılığa* sürüklenen, *haysiyet* ve *namuslarını* berbat eden kimseler olarak resmedilmişlerdir (Ahmed Cevad, 1334/1918, ss.44-47). Bu resmediliş ile borcun, sadece israfın olumsuz bir sonucu olmadığı, aynı zamanda bireyi *doğruluk*, *dürüstlük* gibi değerlerle hiçbir şekilde bağdaşmayan hallere sürükleyen büyük bir olumsuzluk olduğu mesajının verildiği söylenebilir.

Konuyla ilintili olmak üzere gündeme getirilen ihmal ise "insanı pişman eden, zarûrete düşüren fena bir huy" (Ahmed Cevad, 1334/1918, s.43) olarak tanımlanmıştır. Özellikle küçük ziyanlar karşısında hayata geçirildiği ve sonunda bireyi tasarrufla ters düşen büyük harcamalara sürüklediği işaret edilen ihmal, bu bağlamda makbul bir davranış sayılmamış ve çocuklar küçük ziyanlara karşı ihmalkâr olmamaya davet edilmişlerdir:

Bir adamın evinde ta'mir olunacak ufak bir yer vardı: Bir iki kiremid kırılmış, dam akmağa başlamış idi. O sene adamcağız hânesini ta'mir etmeye üşendi, bu işi ihmâl etdi. Rüzgâr kırık kiremidlerin yanındakilerini de yerinden çıkardı; dam ertesi sene daha ziyâde akıyordu. Üç dört sene bu hâl böyle devam etdi. Ev sahibi hep ta'miri ihmâl ediyordu. İhmâl ettikçe de ev harâb oluyordu; dört sene nihâyetinde evin ta'miri için binlerce guruş sarf etdi. Dört beş kiremidi vaktiyle ta'mir etse idi şimdi kendisi beş on bin guruş sarfına mecbûr, evi harâb olmazdı! Bundan anlaşılıyor ki: Her ziyân daha küçük iken önüne geçmeye çalışmalıyız. Çünkü

ihmâl edecek olursak ziyân büyür, bizim için ehemmiyetli bir zarar hâlini alır (Ahmed Cevad, 1334/1918, ss.41-42) .

Yarının büyükleri, tasarrufa engel teşkil eden veya bireyi tasarruftan uzaklaştıran davranışlar dışında, tasarrufta aşırılığa varan birtakım davranışlar konusunda da bilinçlendirilmeye çalışılmışlardır.

Cimrilik

Ders kitaplarında "hisset" kelimesi kullanılarak söz konusu edilen cimrilik ise "tasarruf iyi ve lazımdır; hisset fena ve muzırrdır. Tasarruf fâideli bir maksad için bir miktar servet toplamaktır. Hisset, ancak altın ve gümüş sahibi olmak için mal toplamaktır. Servet yalnız kullanıldığı zaman kıymetli ve fâidelidir. Kullanılmayan altın veya gümüşün kimseye fâidesi yoktur (Ahmed Cevad, 1334/1918, s.52). Hissetden hâsil olan fena neticeleri görürseniz onun yalancılık ve sarhoşluk kadar fena bir huy olduğunu anlarsınız (H. Natan & Midhat Sadullah, 1333/1917, s.23)" ifadelerinden açıkça anlaşıldığı üzere tasarruf değeriyle bağdaştırılmayan olumsuz bir davranış olarak tarif edilmiştir.

Bu davranışı sergileyenler ise "hasîs" veya "tama-kâr" olarak tanımlanmışlardır. Bunlar, aşağıdaki satırlarda açıkça görüldüğü üzere kendilerine varlık içinde yokluk yaşatan ve birçok olumsuzluğu bünyelerinde barındıran kimseler olarak resmedilmiş; hatta çocuklara böyle olmamaları gerektiği öğütlenmiştir:

Hasîs, istediği şeylerden ruhunu mahrûm bırakır; vücuduna bakmaz, parası olduğu halde ucuz olsun diye pek muzırr şeyler yer; yırtık ve eski elbise ile gezer. Hasîs, kendisine lüzumu olan parayı kullanacağına sanduka atar.. Düşünmez ki böylelikle topladığı her altın parçası hayâtı için bir darbedir. Hasîs, kendisi için değil, parası için yaşar. Hasîslik insanı fena huylara da alışdırır. Bazı hasîsler fazla para toplamak için hileli işlere teşebbüs ederler. Tama'kâr, yavaş yavaş yalancılığa da alışır; kendisiyle işi olanları kandırmağa ve başkalarının zararına olarak menfaat-ı zâtîyyesini te'mîn etmeye çalışır.. Servetine dokunmamaları için kimseye beş parası olmadığını söyler. Hasîs, kimse ile hakiki dost olamaz.. Gece olunca kapılarını, pencerelerini sürmeler; her tarafın kapalı olduğuna emin olduktan sonra liralalarını saymağa başlar. İşte tama'kârların en büyük zevki liralalarını saymaktır! Bazı geceler, küçük bir gürültü işitse hemân yatağından kalkar; liralalarının bulunduğu yere koşar, bazen karşısındaki odada hırsız bulunduğu zâhib olur; koşarak merdivenden iner: "Hırsız var, hırsız var!" diye bağırır. Merdivenden aşağı inince sofada gezinen kedisini görür... İşte şu küçük misâller, hissetin pek fena bir huy olduğunu gösteriyor. Sakın tama'kâr olmayınız. Çünkü iktisâd ve tasarruf başka; hisset başkadır. Tasarruf, gördüğünüz vechile pek iyi bir huydur. Hâlbuki hisset, gayet mezmûmdur (kötüdür) (H. Natan & Midhat Sadullah, 1333/1917, ss.23-25).

Metinlerde aynı zamanda "ücretsiz bir hazine bekçisi"ne benzetilen cimri; nefsinin zillete düşüren, hiç kimsenin nezdinde zerre kadar izzet ve hürmet görmeyen, sadece kendisine değil, ailesine, fukaraya, vatanına ve milletine faydasız bir kimse olarak tasvir edilmiştir. Çalışkanlık ve tasarruf sayesinde büyük servetlerin kazanılabileceği, ancak kişinin gerek kendisi ve ailesi için gerekse fukaralar, vatan ve millet için hiçbir şekilde cimrilik yapmaması gerektiği önemle vurgulanmıştır. Özellikle düşmanların sayıca fazlalığından bahsedilerek sahip olunan servetin önemli bir kısmının vatanın müdafaası için feda edilmesi gerektiği savunulmuş; vatan için yapılan fedakârlık "en hayırlı bereketleri, ni'metleri vücûda getiren bir ikrâz (borç)" addedilmiştir (Ahmed Cevad, 1334/1918, ss.51-53).

Bu çerçevede, tasarrufla ters düşen cimrilikten uzak durmaları salık verilen ve aynı zamanda *yardımseverlik, dayanışma, duyarlılık* ve *vatanseverlik* değerleri harekete geçirilen çocuklar, metinlerin sonunda yine konuya dair birtakım soruların muhatabı olmuşlardır. Çocuklar bu sorularla bir taraftan cimriliğin tanımı, tasarruftan farkı ve cimri kimselerin tavrı üzerinde; diğer taraftan vatan uğrunda fedakârlık yapmak, millî yardımlara katılım sağlamak ve yoksullara yardım etmek gibi konularda düşündürülmüşlerdir (Ahmed Cevad, 1334/1918, s.54; H. Natan & Midhat Sadullah, 1333/1917, s.25).

Güncel Ders Kitaplarında Tasarruf Değeri

Tasarruf değeri konusunda 4. ve 5. sınıflarda okutulan güncel *Sosyal Bilgiler* ders kitaplarından elde edilen bulgular, dört başlık altında kategorize edilerek verilmiştir. Bu bağlamda ilk olarak "ihtiyaç ve istek", akabinde "planlı harcama ve bilinçli tüketim", "israf" ve "geri dönüşüm"le ilgili bulgular sunulmuştur.

İhtiyaç ve İstek

Tasarruf, hiç şüphesiz insanların ihtiyaç ve istekleriyle ilintili bir değerdir. İhtiyaç ve istek arasındaki farkı bilmek ve bunlar arasında bir öncelik sırası belirleyerek ona göre harcama yapmak, tasarruflu bir hayat sürmenin başlıca yollarından biridir. Yetişmekte olan nesillerin okul sıralarında bu konuya ilişkin önemli inceliklere vakıf kılındıkları son derece açıktır. Ders kitaplarından elde edilen bulgular, bunu doğrular bir mahiyettedir.

Nitekim ihtiyaç, bu bağlamda "insanın varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan ve giderilmediğinde hayatî sorunlara yol açan her şey" olarak tanımlanmıştır. Nefes almak, beslenmek, barınmak, soğuktan ve sıcaktan korunmak insanların temel ihtiyaçları olarak sıralanmıştır. Hayatî bir önem taşıdıkları için mutlaka karşılanması gerektiği vurgulanan bu ihtiyaçların dışında, keza gündelik hayatın vazgeçilmez bir parçası haline gelmiş olan başka ihtiyaçların varlığına da dikkat çekilmiştir. Buzdolabı, çamaşır makinesi, ocak, fırın, sabun ve diş macunu gibi araç-gereçler (Tüysüz, 2018, s.123) bu tür ihtiyaçlardan bazıları olarak takdim edilmiştir.

İnsanlar dünyanın neresinde yaşarsa yaşasınlar, ihtiyaçlarının büyük ölçüde aynı olduğu vurgulanmış; hatta bunu doğrulamak üzere aşağıdaki internet haberi kullanılmıştır (Tüysüz, 2018, s.123):

Şekil 1. İnternet Haberi (3)

Kızılay tarafından başka bir coğrafyada yaşayan ihtiyaç sahibi insanlara yapılan yardımın hem ayrıntılandırıldığı hem de görselleştirildiği haberde, aynı zamanda "Türk yardımseverliği"ne gönderme yapılmıştır. Konu bağlamında tiyatroya, sinemaya veya konsere gitmek; eğitim almak, oyun oynamak, kitap okumak, seyahate çıkmak, hobi sahibi olmak, sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerine katılmak gibi sosyal ve kültürel ihtiyaçlar dahi söz konusu edilmiş ve bunlardan bazıları Şekil 2. kullanılmak suretiyle görünür kılınmıştır (Tüysüz, 2018, s.124):

Şekil 2. Bazı Sosyal ve Kültürel İhtiyaçlar

Sosyal ve kültürel ihtiyaçların, çoğu zaman insanların bireysel eğilimlerinin ve taleplerinin sonucu olarak tezahür ettiği belirtilmiştir. "Karşılanmadığında yaşamsal faaliyetlerimizi doğrudan etkilemeyen bu ihtiyaçlar", istek olarak tarif edilmiştir. Bu tür ihtiyaçlar yeterince karşılanmadığı takdirde başkalarıyla iletişim kurma, toplum tarafından kabul edilme ve öz güven gibi konularda eksiklik hissedilebileceği vurgulanmıştır. İhtiyaç ve isteklerin cevaplandırılmasında önceliğin temel ihtiyaçlarda olduğu kaydedilmiş; bu ihtiyaçlar giderildikten sonra isteklerin karşılanmaya çalışılmasının doğal bir durum olduğu savunulmuştur. İsteklerin çok çeşitli oldukları ve nihai olarak hepsinin karşılanmasının çoğu zaman mümkün olmadığı belirtilerek, karşılanması halinde temin edilecek fayda dikkate alınarak bir istek sıralaması yapmak ve bütçe durumunu göz önünde bulundurarak bunları gidermeye çalışmak salık verilmiştir. İhtiyaç ve isteklerin karşılanması esnasında bütçe durumunun dışında *fayda-maliyet dengesinin* de hesaba katılması gerekli görülmüştür. Fayda, "alınacak mal veya hizmetlerin ihtiyaçları karşılama özelliği"; maliyet ise "elde edilecek fayda için harcanan para" olarak tanımlanmıştır. Fayda-maliyet dengesinin, ancak yapılan harcamanın giderilmek istenen ihtiyaç veya isteği karşılması halinde sağlanabileceği belirtilmiştir (Tüysüz, 2018, ss.124-125). Bu dengenin sağlanması sayesinde, gereksiz harcamaların önüne geçilebileceği ve dolayısıyla tasarruflu bir hayatın işler kılınabileceği işaret edilmiştir. İhtiyaçların, özellikle de temel ihtiyaçların isteklere göre öncelikliliği meselesi, Şekil 3.'te de açıkça görüldüğü üzere çocuklara konuya dair cevaplandırılmak üzere birtakım soruların yöneltildiği etkinliklere başvurularak daha da kavratılmaya çalışılmıştır (Tüysüz, 2018, ss.122, 124):

Yapınız

Ailenizle şehirler arası bir yolculuk yaptığınızı düşününüz. Otomobiliniz yolda arızalanıyor. Yakınlarda ne bir dinlenme tesisi ne de bir yerleşim yeri var. Geceyi orada geçirmek zorunda kalıyorsunuz. Böyle bir durumla karşılaşacağınızı bilseydiniz ve yola çıkmadan önce yanınıza aşağıda fotoğraflarını gördüğünüz ürünlerden üç tanesini alma hakkınız olsaydı hangilerini alırdınız? Neden?

Yapınız

Seda, Sıla ve Selçuk üç kardeşdir. Babalarından Seda gitar, Sıla ayakkabı, Selçuk ise uzaktan kumandalı bir araba almasını istemektedir. Ancak ailenin bütçesi çocuklardan yalnızca birinin isteğini karşılayabilecek durumdadır.

Sizce baba, çocuklarından hangisinin ihtiyacına öncelik vermelidir? Neden? Sınıfınızda tartışınız.

Şekil 3. İhtiyaç ve İstek Temelli Etkinlik Örnekleri

Bu etkinliklere ek olarak ihtiyaç ve istekler konusunda verilen birtakım cümlelerle çocuklara "doğru" ve "yanlış" etkinliği yaptırılmıştır. Onlardan, etkinlik sonunda söz konusu cümlelerle ilgili olarak yaptıkları değerlendirmelerin nedenlerini açıklamaları ve kendileriyle hemfikir olmayan arkadaşlarıyla konuyu tartışmaları istenmiştir (Tüysüz, 2018, s.125). Böylece hem çocukların konuya dair öğrendikleri test edilmiş hem de farklı düşüncelerin tartışılmasına imkân tanınmıştır. Bu çerçevede, ihtiyaç ve istek gibi esasen tasarrufun temelini teşkil eden bir konuda aydınlatılan çocuklara, harcamaların planlanması ve tüketimin bilinçli yapılması konusunda özellikle örnekler eşliğinde önemli birtakım incelikler daha öğretilmeye çalışılmıştır.

Planlı Harcama ve Bilinçli Tüketim

Yetişmekte olan nesillerin, hakkında kayda değer bilgi edindikleri planlı harcama ve bilinçli tüketimin bizzat ilişkilendirildiği faktörlerin başında para gelmektedir. Para, "ihtiyaçlarımızı karşılamak amacıyla kullandığımız bir değişim aracı" olarak tanımlanmıştır. Çocukların genellikle "paranın sonsuz miktarda olduğu ve büyükleri tarafından bol bol kazanıldığı" yönünde bir düşünceye sahip oldukları belirtilmiş, ancak "para kazanmanın kolay bir iş olmadığı" savunularak; hatta "insanların istek ve ihtiyaçları sınırsızdır, ancak satın alma aracı olan para sınırlıdır" denilerek bu düşüncenin doğru olmadığı kayda geçirilmiştir. Söz konusu düşüncelerinde bu çerçevede yanlış oldukları açıkça gösterilen çocuklara tutumlu olmak, ihtiyaçlarını sıraya koyarak harcamalarını buna göre yapmak, paralarının tamamını harcamayıp ihtiyaçları karşılandıktan sonra kalanı biriktirmeye çalışmak, sahip oldukları parayı denetimli harcamak veya gereksiz yere para harcamamaya dikkat etmek gibi tavsiyelerde bulunulmuştur (Tüysüz, 2018, s.138). Bu tavsiyelerin çocuklar tarafından daha ziyade kavranması adına üzerinde önemle durulan konulardan biri bütçe olmuştur.

"Gelecekteki belirli bir süre için tasarlanan gelir ve giderler" veya "paranın nasıl kullanılacağına planlanması" şeklinde kısaca tarif edilen bütçe, aile ve çocuk için ayrı ayrı örneklendirilerek

ayrıntılılandırılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda öncelikle aile bütçesi, gelir ve gider kavramları tanımlanmıştır. Akabinde bütçenin gelirlere göre hazırlandığı ve her ailenin gelirini temel alarak hazırlayacağı bir bütçesinin olması gerektiği belirtilmiştir. Aile bütçesi hazırlanırken özellikle gelir-

<u>Gelirlerimiz (TL)</u>		<u>Giderlerimiz (TL)</u>	
Annemin maaşı	= 2100	Kira	= 1000
Babamın maaşı	= 3200	Mutfak	= 1600
+		Yakıt	= 300
<hr/>		Elektrik	= 100
Toplam gelirimiz	= 5300 TL	Su	= 60
		Ulaşım	= 350
		Taksit	= 400
		Giyim	= 350
		Telefon	= 60
		Eğlence	= 200
		+ Diğer giderler	= 400
		<hr/>	
		Toplam giderimiz	= 4820 TL

Gelirlerimiz	= 5300
- Giderlerimiz	= 4820
<hr/>	
Kalan paramız	= 480 TL

gider dengesinin gözetilmesi, dikkat edilmesi gereken hususların başında zikredilmiştir. Ailede bu denge gözetilmediği; yani sorumsuzca davranılıp gelirleri aşan harcamalarda bulunduğu takdirde borçlanmak zorunda kalınacağı önemle hatırlatılmıştır. Bu anlamda, aile içi harcamalarda sorumluluk bilinciyle hareket etmenin hayati olduğuna işaret edilmiştir. Bu konuda dikkat çekilen bir diğer nokta ise Şekil 4.'te açıkça görüldüğü gibi bütçenin giderler bölümünde temel ihtiyaçlara öncelik verilmesi olmuştur. Toplam gelirlerden toplam giderlerin çıkarılması

Şekil 4. Aylık Aile Bütçesi Örneği

sonucu kalan miktar, gelecekte hiç hesapta olmayan birtakım ihtiyaçların ortaya çıkma olasılığı düşünülerek tasarruf edilecek para addedilmiştir. Şayet böyle bir birikim yapılırsa beklenmedik harcamalarla karşılaşıldığı zaman borçlanmak zorunda kalınmayacağı önemle vurgulanmıştır (Tüysüz, 2018, ss.128, 139). Bu konuda öne çıkan bulgulardan biri de ihtiyaç fazlası paranın bankaya yatırılması olmuştur (Şahin, 2018, s.132). Bu bulgu, birikimlerin cepte taşınmak veya yastık altında bekletilmek yerine finans kuruluşları yoluyla hem işletilmelerinin hem de koruma altına alınmalarının gerekliliğine ışık tutmaktadır.

Aile bütçesinin hazırlanmasında ebeveynlerine yardımcı olmaları istenen çocuklar için Şekil 5.'te görüldüğü gibi haftada bir kez harçlık aldıkları temel alınarak hazırlanmış haftalık bir bütçe örneği de sunulmuştur. Bu bütçede bir çocuğun haftalık harçlığı gelir bölümüne, temel ihtiyaçlar başta olmak üzere tüm ihtiyaçları ise gider bölümüne kaydedilmiştir. Gelir-gider hesaplamalarının sonucunda ortaya çıkan artık paranın, giderlerin bir miktar daha azaltılması yoluyla arttırılabileceği ve bu çerçevede yapılacak tasarruf sayesinde istenen şeylerin satın alınabileceği işaret edilmiştir (Tüysüz, 2018, ss.140-141). Bununla çocuklara özellikle tasarrufun ne kadar faydalı bir şey olduğu mesajının verildiği son derece açıktır.

<u>Gelirlerim (TL)</u>		<u>Giderlerim (TL)</u>	
Harçlığım	= 35	Yiyecek, içecek	
		(su, gofret, tost vb.)	= 25
<hr/>		Kırtasiye malzemeleri	= 5
Gelirlerim	= 35	+	
Giderlerim	= 30	<hr/>	
<hr/>		Toplam giderim	= 30 TL
Kalan param	= 5 TL		

Şekil 5. Haftalık Çocuk Bütçesi Örneği

Bu çerçevede, kendi bütçelerini hazırlayabilecekleri önemle hatırlatılan çocuklara, bütçenin sağladığı faydalar bir çocuğun kendi bütçesini hazırlamadan önceki ve hazırladıktan sonraki davranışları karşılaştırılmak suretiyle gösterilmiştir. Öte yandan, ihtiyaçlarını sorumluluk duygusuyla hareket ederek bütçe doğrultusunda karşılamalarının gerekliliğine bir kez daha vurgu yapılmıştır. Aile ve çocuk bütçesi konusunda bu bağlamda aydınlatılan küçük okurlardan, son aşamada ebeveynlerinden yardım alarak bir aylık ev bütçelerini hazırlamaları ve bu konuda kendilerine yöneltilen soruları cevaplamaları istenmiştir (Tüysüz, 2018, ss.140-142). Bütçe dışında, yukarıda bulgularan tavsiyeler çerçevesinde bizzat temas edilen konulardan bir diğeri ise alışveriş olmuştur. Bu konuda ilk dikkat çekilen şey, alışveriş öncesinde bir ihtiyaç listesi hazırlanması gerektiğidir (Şahin, 2018, s.144; Tüysüz, 2018, s.132). Sürekli tüketilen ve evde tükenmek üzere olan ürünlerin yazılı olduğu kaydedilen bu liste sayesinde daha hızlı alışveriş yapıldığı, ihtiyaç olmayan ürünlerin satın alınmadığı ve bu çerçevede satın alınması unutulmuş ürünler için tekrar alışverişe çıkmak zorunda kalınmadığı belirtilmiştir (Şahin, 2018, s.144). Bu anlamda, alışveriş listesinin hem para hem de zaman tasarrufuna imkân tanıyan bir araç olduğu söylenebilir.

Kendi ihtiyaçlarını ebeveynlerinin onayını aldıktan sonra söz konusu listeye eklemeleri dolaylı olarak öğütlenen çocuklar, alışveriş esnasında satın alınacak ürünlerle ilgili çeşitli konularda da ayrıca bilgilendirilmişlerdir. Sebze ve meyve gibi gıda maddelerinde tazelik ve temizlik; ambalajlı gıdalarda ise üretim ve son kullanma tarihi alışveriş esnasında dikkat edilmesi gerektiği önemle vurgulanan konulardan sadece bir kaçısı olmuştur. Özellikle tüketimi halinde zehirleyici olabileceği hatırd tutularak son kullanma tarihi geçmiş yiyecekleri almamak ve eğer yanlışlıkla alınmışsa hemen iade etmek gerekli görülmüştür. Bunun bir tüketici hakkı olduğunun bilinmesi ve bu hakkı kullanmaktan çekinmemek gerektiği önemle savunulmuştur (Tüysüz, 2018, s.133). Alışverişe birlikte çıkan anne-oğul arasında geçen aşağıdaki diyalogda da benzer noktalara bizzat temas edilmiştir:

Filiz Hanım: (...) Ambalajlı ürünleri satın alırken son kullanma tarihlerine dikkat etmeliyiz.

Mehmet: Son kullanma tarihi nedir anneciğim?

Filiz Hanım: Oğlum, bizler birer tüketiciyiz. Bizler için satışı sunulan ürünleri satın alır ve bu ürünlerle ihtiyaçlarımızı karşılarız. Satın aldığımız ürünlerle ilgili tüketici haklarımız vardır. Bilinçli bir tüketici bu haklarını bilir ve kullanır. Ambalajlı gıda ürünlerinin üzerinde üretim ve son kullanma tarihleri yazar. Son kullanma tarihi geçen ürünleri satın almamalıyız. Market reyollarında bu tür ürünleri görürsek hemen markette çalışan görevlilere haber vermeli ve bir vatandaş olarak onları uyarmalıyız. Uyarılarımızı dikkate almazlarsa ALO 174 Gıda Hattı'nı aramalı ve çağrı merkezi yetkililerine marketin güvenilir olmayan gıda sattığını bildirmeliyiz. Aksi hâlde o ürünleri satın alan tüketiciler çeşitli sağlık sorunlarıyla karşılaşabilir (Şahin, 2018, ss.144-145).

Ambalajlı ürünlerde üretim ve son kullanma tarihinin yanı sıra "içindekiler" bölümünün incelenmesi de önemli bir konu olarak gündeme getirilmiş; söz konusu incelemenin ardından içinde istenmeyen ya da sağlık açısından zararlı olduğu bilinen maddeleri barındırdığı tespit edilen ürünleri satın almamak gerektiği belirtilmiştir (Tüysüz, 2018, s.133). Öte yandan ambalajında, etiketinde ya da kullanma kılavuzunda yer alan veya satıcı tarafından vaat edilen özelliklere aykırı olan, eksiklik içeren ürün ve hizmetlerin ayıplı olarak kabul edildiği kaydedilmiştir. Böyle bir durumda tüketicinin söz konusu ürünü iade ederek ödediği ücreti geri almak, ürünündeki ayıp oranında satıcıdan indirim talep etmek, ürünün ücretsiz onarımını veya yenisiyle değiştirilmesini istemek gibi haklardan birini kullanabileceği, satıcının da bunlardan birine cevap vermekle mükellef olduğu ifade edilmiştir (Şahin, 2018, s.146). Satıcının veya hizmet sağlayıcının, tüketicinin sorununu çözememesi ya da talebine cevap verememesi durumunda Tüketici Hakları/Sorunları Hakem Heyeti'ne başvuru yapılabileceği vurgulanmış ve bu başvurunun ayrıntılarına temas edilmiştir (Şahin, 2018, s.148; Tüysüz, 2018, s.136). Bu kapsamda, "ey tüketici kardeş" başlıklı bir şiirle kusurlu bir ürün/mal alındığında yapılması gerekenlere yine ışık tutulduğu gibi (Tüysüz, 2018, s.137); tüketicinin zarar görmesini engellemek

adına gerek garanti belgesinin önemi ve özellikleri üzerinde durulmuş (Şahin, 2018, s.147; Tüysüz, 2018, s.136); gerekse de ürün paketlerinin Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın yazılı iznini (eğer bir gıda maddesi ise), TSE, CE ve ISO gibi kalite ve güvenlik damgalarını/işaretlerini taşımaları gerektiği önemle dikkatlere sunulmuştur (Tüysüz, 2018, ss.134-135).

Konu, ürünlerin kalite ve güvenlik standartları olunca; reklamların yanıltıcılığı da göz ardı edilmemiştir. Özellikle firmaların satışlarını arttırmak için yaptıkları reklamlarda ürünlerinin sadece iyi yönlerini söyledikleri kaydedilerek, bir ürünü sadece reklamına bakarak satın almanın bilinçli/doğru bir tüketici davranışı olmadığı ikaz edilmiştir (Tüysüz, 2018, s.136). Hatta "tüketiciyi aldatici, yanıltıcı veya onun tecrübe ve bilgi noksanlıklarını istismar edici, tüketicinin can ve mal güvenliğini tehlikeye düşürücü, şiddet hareketlerini ve suç işlemeyi özendirici reklamlar ve ilanlar yapılamaz" denilerek ilgili şikâyet web sayfasına yönlendirme yapılmıştır (Şahin, 2018, s.147). Alışverişte ürün alımına karar verirken göz önünde bulundurulması gerektiği belirtilen bir diğer önemli konu ise fiyat ve yerli malı olmuştur.

Satın alınacak ürünün gerçek değerini öğrenmek için birkaç yere sormak suretiyle bir fiyat araştırması yapmak, kalitesi aynı olan ürünlerden ucuz olanı tercih etmek, aile bütçesinde açık oluşturacak aşırı ve gereksiz harcamalardan kaçınmak bu bağlamda öne çıkan tavsiyeler olmuştur (Tüysüz, 2018, s.133). Ayrıca satışa sunulan ürünlerin üzerine fiyatını gösteren bir etiket konulmasının zorunlu olduğu, eğer etiket mümkün değilse fiyat listelerinin görülebilecek bir şekilde uygun yerlere asılması gerektiği de ifade edilmiştir. Etiket veya liste fiyatı ile kasa fiyatı arasında fark olması halinde uygulanacak fiyatın tüketici lehine olacağı savunulmuştur (Şahin, 2018, s.146). Fiyatların yanı sıra alışverişlerde üzerinde "Türk Malı" ya da "Made in Turkey" (Türkiye'de Üretilmiştir) ifadeleri bulunan ürünleri; yani yerli malını tercih ederek ülke ekonomisine katkı sağlamak gerektiği öğütlenmiştir (Tüysüz, 2018, s.135).

Taksitli, kapıdan ve mesafeli satışlar konusunda bilgilendirme yapıldığı gibi (Şahin, 2018, s.146) alışveriş sonrasında ihmal edilmemesi gereken önemli bir konuya daha dikkat çekilmiştir. Bir vatandaşlık görevi olarak nitelendirilen bu konu ise alışveriş yaptıktan sonra fiş veya fatura almaktır. Satın alınan ürünler için ödenen paranın bir bölümünü oluşturduğu kaydedilen vergilerin devlet hazinesine ulaşabilmesi, ancak alışveriş sonrasında fiş veya fatura almakla mümkün görülmüştür. Aksi davranışlar satış işleminin kayıtlara geçmemesi, devlete ödenmesi gereken paranın satıcının kasasında kalması ve nihai olarak vergi gelirlerinin azalması gibi sonuçlar doğurduğu vurgulanarak uygun görülmemiştir (Tüysüz, 2018, s.136). Çeşitli etkinlikler yaptırılmak suretiyle konuyu daha somut bir şekilde kavramalarına imkân tanınan çocuklar, tasarrufa dayalı bir hayatta önemli bir yere haiz olan israf ve türleri konusunda da dikkat çekici ayrıntılara vakıf kılınmışlardır.

İsraf ve Türleri

"Kaynakların, ürünlerin, emeğin ve zamanın boş yere harcanması" olarak kısaca tarif edilen israf, farklı türlerine temas edilerek ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Bu türlerin başında ekmek israfı zikredilmiştir. Konu, okulda düzenlenen "Ekmek İsrafını Önleme" adlı bir yarışma çerçevesinde ele alınmıştır. Yarışmaya katıldığını kaydeden bir öğrencinin anlamlı bir slogan bulmak için öncelikle ekmek israfıyla ilgili yaptığı bir araştırmaya yer verilmiştir. Bu araştırma esnasında, ülkemizde her gün yaklaşık 5 milyon ekmeğin çöpe atıldığının öğrenildiği, öte yandan açlık ve yetersiz beslenme nedeniyle çocukların hayatlarını kaybettiklerinin okunduğu ifade edilmiştir. Kültürümüzde kutsal addedilen ekmeğin bu şekilde israf edilmesi üzüntü verici bulunmuş ve gereğinden fazla ekmek almak bu israfın temel nedeni sayılmıştır. Bu tür bir israfı azaltmak adına şu öneriler sıralanmıştır (Tüysüz, 2018, ss.143-144):

(...) Yiyebileceğimiz kadar ve küçük gramajlı ekmek satın almalıyız. Bayat ekmekleri atmak yerine kızartma, tost yapabilir; çorbaya katabilir, köfte harcı olarak kullanabilir, etmek tatlısı

yapabilir ve böylece değerlendirebiliriz. Ekmek israfını azaltmanın bir yolu da paketli ekmeğin tüketimini yaygınlaştırmaktır. Çünkü paketli ekmeği derin dondurucuda 6 aya kadar saklayabiliriz. Yemek istediğimizde de ekmeği ısıtarak veya kendiliğinden çözülmesini bekleyerek tüketebiliriz.

Bu önerilerden biri, Şekil 6. kullanılarak görünür kılınmaya çalışılmıştır. Diğer yandan, çocuklar bu önerilerin dışında başka hangi önerilerde bulunabilecekleri konusunda düşünmeye sevk edilmişlerdir (Tüysüz, 2018, s.144):

Şekil 6. Ekmek İsrafını Azaltmaya Yönelik Öneriler

Hatta ekmeğin israfının önlenmesi amacıyla Havza İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü tarafından başlatılan resim, şiir ve kompozisyon yarışmasını konu alan bir internet haberi aktarılmıştır. Haberde, yarışma kapsamında dereceye giren öğrencilere ödülleri düzenlenen törenle verildiği belirtilmiştir. Başta Millî Eğitim Bakanlığı olmak üzere ilgili bakanlıklar, yerel yönetimler veya sivil toplum kuruluşları tarafından düzenlendiği kaydedilen israf konulu yarışmaların çocukları israfın zararları konusunda düşünmeye teşvik ettikleri, onlarda bu konuda bir farkındalık ve duyarlılık meydana getirdikleri vurgulanmıştır (Tüysüz, 2018, s.143). Ekmek israfının dışında gündeme getirilen bir diğer israf türü ise yemek israfı olmuştur. Bu tür bir israf uygun görülmediği gibi bunun önüne geçmek için evde yenilebilecek çeşitte ve miktarda yemek pişirmek, artan yemekleri daha sonra tüketilmek üzere doğru koşullarda saklamak gibi önerilerde bulunulmuştur (Tüysüz, 2018, s.144). Ekmek ve yemek israfıyla birlikte su israfı da önemle irdelenmiştir. Dünyanın dörtte üçünün sularla kaplı olduğu, fakat tatlı suyun mevcut su miktarının çok az bir kısmını teşkil ettiği vurgulanarak su tüketimi konusunda sorumlu davranmak gerektiği savunulmuştur. Aşağıda görüldüğü gibi küçük önlemler alındığı takdirde su israfının engellenebileceği ifade edilmiş ve bu doğrultuda öneri niteliğinde birtakım önlemlere dikkat çekilmiştir (Tüysüz, 2018, s.145):

Küçük önlemler alarak evimizdeki su israfını önleyebiliriz. Bu amaçla varsa evimizdeki bozuk muslukları tamir ettirmeli ve böylece suyumuzun boşa akmasının önüne geçmeliyiz. Ayrıca dişlerimizi fırçalarken veya ellerimizi sabunlarken musluğu açık bırakmamalıyız. Duş süresini mümkün olduğunca kısa tutmalı, sebze ve meyvelerimizi yıkadığımız suyu biriktirerek bu suyla çiçeklerimizi sulayıp balkonumuzu yıkamalıyız. Diğer yandan tuvaletimizdeki sifonu gereksiz yere kullanmamalıyız. Su tasarrufuna yönelik bu davranışları hayatımız boyunca sürecek alışkanlıklar haline getirmeliyiz.

"Tasarruf en büyük su kaynağıdır" üst yazılı bir görselle konunun önemine vurgu yapıldığı gibi suyun bilinçsiz bir şekilde tüketilmesi halinde tarımsal üretimin azalacağı, barajlardaki elektrik üretiminin düşeceği, suda yaşayan canlı türlerinin nesillerinin tükeneceği hatırlatılarak (Tüysüz, 2018, s.145) su israfının ne kadar büyük zararlara yol açabileceği anlatılmaya ve bu anlamda bilinçli su tüketimi teşvik edilmiştir.

Günümüzde ekmek, yemek ve su gibi insan yaşamının önemli bir parçasını teşkil eden elektrik de israf bağlamında söz konusu edilmiştir. Elektrik, ihtiyaç duyulduğunda düğmeye basarak veya fişi prize takarak kolayca kullanılan bir kaynak olarak tanımlanmıştır. Bu kolaylığı nedeniyle elektriği bazen de olsa kendiliğinden oluşan ve tükenmeyecek bir kaynak olarak düşünmek doğru bulunmamıştır. Bu durum, ülkemizde elektrik enerjisinin önemli bir kısmının kömür, petrol ve doğal gaz gibi tükenbilir kaynaklardan elde edildiği belirtilerek gerekçelendirilmiştir. Bu nedenle elektrik enerjisini kullanırken tutumlu davranmak gerektiği savunulmuştur. Bu savunu doğrultusunda lambaları ve elektrikle çalışan ev aletlerini gereksiz yere açık bırakmamak, fırın çalışırken kapağını sık sık açmamak, aynı şekilde buzdolabının kapağının açık kalmamasına dikkat etmek gibi önerilerde bulunulmuştur. Elektrik tasarrufunun bütün aile fertlerini ilgilendiren bir konu olduğu ifade edilerek bilinçli elektrik tüketimi bağlamında söz konusu fertlere yönelik olarak şu uyarılar sıralanmıştır (Tüysüz, 2018, s.146):

Sıcak su için evimize güneş enerjisi ile ısıtma sağlayan sistemler kuralım. Giyeceklerimizi tek tek değil, biriktirip topluca ütüleyelim. Evimizi sıcak ve soğuktan korumak için gerekli yalıtım önlemlerini alalım. Ütüleme işi bitmeden 5 dakika önce ütümüzü fişten çekelim. Çamaşır ve bulaşık makinelerimizi ekonomik programda çalıştıralım. Buzdolabımızı güneş ışığı görmeyecek şekilde yerleştirelim.

Elektrik enerjisini kullanırken tasarruf kadar verimlilik de önemli sayılmıştır. Salondaki iki lambadan birini söndürmek tasarruf, aynı aydınlatma için daha az enerji tüketen bir ampul kullanmak verimlilik olarak tarif edilmiştir. Bu çerçevede elektrikli ev aletleri satın alınırken özellikle daha az enerji tüketen ürünleri tercih etmek salık verilmiştir. "Elektrik israfının zararları neler olabilir?", "Elektrik israfını önlemek için neler yapıyorsunuz?" gibi sorularla (Tüysüz, 2018, s.146) konu üzerinde düşünmeye ve sorgulamaya sevk edilen çocuklara ayrıca kâğıt, giysi ve zaman israfı konusunda da önemli bilgiler verilmiş ve çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

"Genellikle ağaçtan elde edilen bir tüketim malzemesi" olarak tanımlanan kâğıt, israf edilen ürünlerden biri sayılmıştır. Kâğıdın israf edilmesi ile ağaçların kesilmesi arasında bir neden-sonuç ilişkisi kurulmuştur. Ağaçların kesilmemesi ve dolayısıyla ormanların yok olmaması için kâğıt kullanırken tasarruf bilinciyle hareket ederek israfa yol açabilecek davranışlardan kaçınmak gerektiği savunulmuştur. Kâğıt israfını azaltmak için de şu önerilere yer verilmiştir (Tüysüz, 2018, s.147):

Kâğıdın her iki tarafını da kullanmalıyız. Bilgilerimizi bilgisayar ortamında korumalı ve iletmeliyiz. Yapacağımız işin niteliğine uygun olarak doğru kâğıdı kullanmaya özen göstermeliyiz. Kullanılmış kâğıtları ve kartonları çöpe değil, geri dönüşüm kutularına atarak bunların yeniden kazanılmasına katkıda bulunmalıyız.

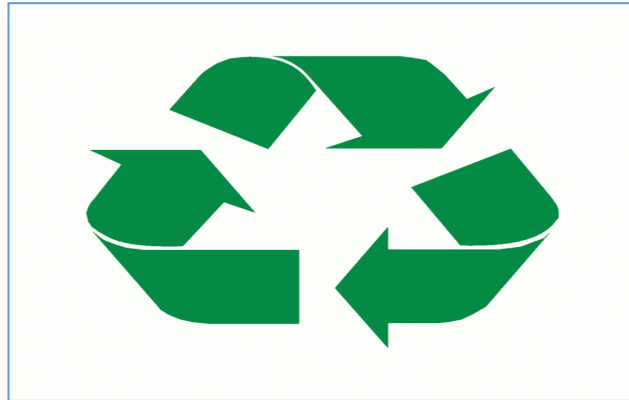
Defter, kitap, dergi, sözlük ve ansiklopedi gibi materyalleri temiz tutmak, kalemleri boş yere harcamamak ve nihai olarak bunların gelecekte başkaları tarafından da kullanılabilmesini hatırd tutmak gerektiği salık verilmiştir (Tüysüz, 2018, s.141). İsraf edilmemesi gerektiği önemle vurgulanan kaynaklardan bir diğeri de giysiler olmuştur. Giysi giderlerinin aile bütçesinde önemli bir yer tuttuğu belirtilerek ihtiyaç dışı giysi almamak, giysi ve ayakkabıların ömrünü kısaltacak hareketlerden kaçınmak, aynı giysileri kardeşlerin veya ihtiyaç sahibi başka çocukların da kullanabileceği düşünülerek temiz tutmak ve doğru koşullarda saklamaya dikkat etmek ve kullanılmayan giysileri Türk Kızılayı gibi yardım kuruluşlarının giysi toplama kutularına bırakmak öğütlenmiştir. Ayrıca giysilerinin ömrünü uzatmak için neler yaptıkları ve kullanmadıkları giysileri nasıl değerlendirdikleri (Tüysüz, 2018, ss.141, 147) sorgulanan çocuklar, bu konudaki davranışları üzerinde düşünme fırsatı bulmuşlardır. İsraf bağlamında haklarında önemli noktalara dikkat çekilen bütün bu kaynakların dışında telafisi mümkün olmayan tek kaynak hiç şüphesiz zamandır. Elbette ekmek, yemek, su, elektrik, kâğıt veya giysi israf edilmemelidir. Ancak bunların israfını, daha fazla tasarruflu davranarak ve mümkün mertebe geri dönüşümü önemseyerek telafi etmek mümkün olabilir. Oysa israf edilen zamanı geri almak imkân dâhilinde değildir. Bundan dolayı zamanın etkin ve planlı kullanılması

gerekmektedir. Özellikle günümüzde öğrencilerin sosyal medyayı takip etmek, telefon kullanmak ve televizyon seyretmek gibi alışkanlıklara sahip oldukları düşünüldüğünde ders kitabında zaman israfına da ayrı bir başlık altında yer verilmesi oldukça anlamlıdır.

Bu başlık altında zaman çok önemli addedilmiştir. Kollarda, evlerin neredeyse her odasında, iş yerlerinde, toplu taşıma araçlarında ve şehir meydanlarında bulunan saatler, bunun önemli bir göstergesi olarak kabul edilmiştir. Bu kadar önemli olmasına rağmen zamanın gerektiği gibi kullanılmadığından yakınılmıştır. Bu anlamda, zamanın israf edilmesinin önüne geçmek için öncelikle onun sonsuz değil, sınırlı bir kaynak olduğu bilincinde olmak, bu çerçevede oyuna, televizyon seyretmeye, uykuya ve yemeğe gereğinden fazla zaman harcamamak, onu verimli kullanmak adına hayatı planlamak ve işleri bu plana uygun olarak yürütmek gibi önerilerde bulunulmuştur. Zamandan tasarruf etmenin sağlayacağı faydalar çocuklara buldurulmaya çalışılmış, hatta "günlük hayatınızda zamanı israf etmediğinizi söyleyebilir misiniz? Neden?" sorusuyla bu konudaki davranışları gerekçeli olarak sorgulanmıştır (Tüysüz, 2018, s.148). Bütün bu bulguların açıkça gösterdiği gibi israf ve türleri konusunda bilinçlendirilmeye çalışılan ve birtakım önerilerin muhatabı olan çocuklar, yine tasarruf bağlamında geri dönüşüm konusunda da önemli bilgiler öğrenmiş ve bu yolda davranış sergilemeye teşvik edilmişlerdir.

Geri Dönüşüm

Geri dönüşüm, kaynakların etkin kullanımının bir çeşidi olarak tasarruf değeri ile bağlantılıdır. Bu konuda temas edilen noktalardan biri, ürün ambalajlarının geri dönüştürülebilir malzemeden üretilmesi meselesi olmuştur. Alışveriş esnasında satın alınan ürünlerin ambalajlarının üzerindeki işaretlere bakarak geri dönüşüme uygun malzemeden yapıp yapılmadıklarının kolayca anlaşılabilmesi vurgulanmış ve geri dönüşüm işaretine Şekil 7. kullanılarak yer verilmiştir. Hatta çocuklara evlerinde kullandıkları gıda ve temizlik ürünlerinden beş tanesini seçerek bunların diğer özelliklerinin yanı sıra geri dönüştürülebilir ambalaj malzemesinden yapıp yapılmadıklarını kontrol edip kayıt altına almalarına yönelik bir etkinlik yaptırılmıştır (Tüysüz, 2018, s.135). Ayrıca kâğıt israfının azaltılmasına ilişkin önerilerde de dikkat çekildiği üzere, özellikle kullanılmış kâğıt ve kartonları çöp yerine geri dönüşüm kutularına atmak, bunların yeniden kazanılmasına katkı sağlamak bakımından gerekli görülmüştür.

Şekil 7. *Geri Dönüşüm İşareti*

Bu konuda dikkat çekilen bir diğer nokta ise kullanılmayan kıyafetlerin geri dönüşümü olmuştur. İncelenen bir ders kitabında yer alan genç bir girişimciye ilişkin haberde hem bu tür bir geri dönüşümün nasıl hayata geçirildiği kaydedilmiş hem de geri dönüşümün Türk kültürüne yabancı bir olgu olmadığı dikkatlere sunulmuştur:

Hayalim öyle bir tesis kurmak ki insanlar kullanmadıkları kıyafetleri göndersinler. Teyzeler bu kıyafetleri alsın, şerit şerit kessin, tezgâhlarında dokusunlar. Kesilip dokunan eski kıyafetler

bize gelsin, biz de onları tasarım ürünleri hâline getirelim, kıyafet sahiplerine geri gönderelim. Böylelikle hem geri dönüşüme katkıda bulunalım hem de çaput kilim dokumacılığı tekrar değer bulan bir kültür hâline gelsin. (...) Üniversiteye başladığım günden beri geri dönüşüm ile ilgili bir şeyler yapmak istiyordum. (...) Geri dönüşümü önemseyemediğim için çevre alanında bir şeyler yapmalıyım, diye düşündüm. Çünkü insanoğlu olarak çevreyi sürekli kirletiyoruz, fakat iş onu onarmaya geldiğinde maalesef aynı kararlılığı gösteremiyoruz. Faize teyzeden çaput kilim dokumacılığının sorunlarını dinledim. İnsanların ihtiyaç duymadığı çaput kilimleri, modern tasarımlarla kullanılabilir, pazarlanabilir bir hâle getirebileceğimi düşündüm. Sadece köyde kalan kilimleri, İstanbul başta olmak üzere büyük şehirlerde tanıtılabilmek için kolları sıvadım ve yakın çevremın desteğiyle bir marka oluşturdum. (...) Kendimizi geri dönüşüm konusunda eksik görüyoruz. Hâlbuki bu bizim kendi kültürümüzden gelen bir değer. Geri dönüşümün Türk kültüründe önemli bir yeri olduğunu ispatlamak için markamızı yurt dışına taşımak istiyorum (Şahin, 2018, ss.138-139).

Çocuklar, bu çerçevede tasarrufa dair diğer konularda olduğu gibi geri dönüşüm hakkında da bilinçlendirilmeye çalışılmışlardır.

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Son dönem Osmanlı ve güncel ders kitaplarının tasarruf değerine ilişkin içeriklerinin analizi, konuya dair önemli benzerlik ve farklılıkların varlığını gözler önüne sermiştir. Bu bağlamda ilk olarak vurgulanması gereken nokta tanımlama olmalıdır. Tasarrufun, son dönem Osmanlı ders kitaplarında birtakım farklı tanımları yapılmıştır. Tanımın bir kavramın ne olduğunu, hangi anlamlara geldiğini yahut ne tür niteliklere sahip olduğunu gösterdiği ve nihai olarak bir konuyu kavramak noktasında kayda değer bir başlangıç adımı sayıldığı düşünüldüğünde, bu bulgunun önemi rahatlıkla anlaşılabilir. Doğan (1994) ve Çam (2019) tarafından yapılan çalışmaların bulguları da bunu desteklemektedir.

Buna karşılık, güncel *Sosyal Bilgiler* ders kitaplarında bir istisna dışında doğrudan bir tasarruf tanımı tespit edilememiştir. Bu istisna ise söz konusu ders kitaplarından birinde "neler öğrendiniz?" başlığı altında yer verilen boşluk doldurmaya dayalı ünite sonu sorularıdır. Bu sorulardan sonuncusu tasarrufun tanımına hasredilmiştir. Bu istisna bir yana, güncel *Sosyal Bilgiler* ders kitaplarında konuya tasarruf kavramının tanımıyla başlanması anlaşılabilirliği arttıracığından daha faydalı olabilirdi. Nitekim Çelikkaya & Kürümlüoğlu (2018)'nin Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve ders kitaplarını değerler-kazanımlar ekseninde merkeze alan ortak çalışmalarında sundukları bulgulardan da bu durum açıkça anlaşılmaktadır.

Ders kitaplarında konu bağlamında öne çıkan noktalardan biri de tasarrufun gerekliliği ve sağladığı faydalardır. İyi/rahat bir gelecek, son dönem Osmanlı ders kitaplarında tasarrufun neden gerekli olduğu konusunda üretilen anlamlı bir gerekçe olmuştur. Tasarrufun faydaları konusunda ise özellikle ona riayet eden çocukların ulaştıkları olumlu sonuçlar hikâye edilerek sağlığa zarar verici gereksiz harcamalardan uzak durmak ve teşebbüs için gerekli sermayeyi temin etmek gibi noktalara dikkat çekilmiştir. Millî bir burjuva sınıfının inşa edilmeye çalışıldığı ve sermayenin bu anlamda önem arz ettiği bir zaman diliminde, tasarrufun öncelenen bir değer olması şaşırtıcı değildir. Bu değerın teşvik edildiği ve ona ters düşen davranışların olumsuzlandığı metinlerde aynı zamanda *çalışmak, yardımseverlik, hayırseverlik, vatanseverlik, dayanışma ve duyarlılık* gibi değerler de söz konusu edilmiştir.

Güncel *Sosyal Bilgiler* ders kitaplarında ise tasarruf gelecekte beklenmedik birtakım ihtiyaçların ortaya çıkma olasılığı gündeme getirilerek gerekli addedilmiştir. Bu olasılık dikkate alınarak birikim yapıldığı; yani tasarrufa riayet edildiği takdirde, hesapta olmayan ihtiyaçlar ortaya çıktığında borçlanmak yoluna gidilmeyeceği vurgulanarak tasarrufun önemli bir faydasına dikkat çekilmiştir. Diğer bir ifadeyle tasarruf, bireyi borçtan uzak tutan önemli bir değer olarak görülmüştür. Borca yönelik bu olumsuz yaklaşım, son dönem Osmanlı ders kitaplarında daha da katıdır. Borç, sert bir dille eleştiri konusu edilen sefahat ve israf gibi esasen tasarrufla bağdaşmayan birtakım davranışların

sonucu olarak görülmüş; son derece olumsuz bir tarife konu olmuş ve kesinlikle sakınılması gereken büyük bir olumsuzluk olarak değerlendirilmiştir. Çocuklar, bu kitaplarda "ayağını yorganına göre uzat" atasözüyle kısaca özetlenebilecek birtakım öneriler sıralanarak borca kesinlikle girmemek gibi kayda değer bir tavsiye alırlarken; güncel *Sosyal Bilgiler* ders kitaplarında bu bağlamda özellikle bütçe konusu gündeme getirilmiştir. Gelir-gider bilgisinin yer aldığı ve temel ihtiyaçlara önceliğin verildiği bütçe, aile ve çocuk bütçesi örneğinde tek tek irdelenmiştir. Aile bütçesi hazırlanırken özellikle gelir-gider dengesinin gözetilmesi gerektiği savunulmuş; aksi bir davranışın; yani sorumsuzca davranılarak gelirleri aşan harcamalarda bulunmanın borçla sonuçlanacağı ikaz edilmiştir. Bu çerçevede, aile içi harcamalarda *sorumluluk* değeri ve önemi de gündeme gelmiştir. Çocuk bütçesi özelinde de söz konusu dengenin önemi vurgulanmış, hatta gider kalemi azaltılmak suretiyle yapılacak tasarrufların arzu edilen şeylerin satın alınması gibi olumlu bir gelişmeyle sonuçlanabileceği hatırlatılarak tasarrufun bir diğer faydasına daha işaret edilmiştir.

Son dönem Osmanlı ders kitaplarında sefahat ve güncel *Sosyal Bilgiler* ders kitaplarında bilinçli tüketim özelinde söz konusu edilen bazı ayrıntılar da birbirleriyle örtüşmektedir. Özellikle alışveriş esnasında satın alınan ürünlerin fiyat ve niteliğinin birbirini tamamlaması, gereksiz harcamalardan kaçınmak ve ülke ekonomisine katkı sağlamak adına yerli malı kullanımına önem ve öncelik vermek birbirleriyle örtüşen başlıca noktalar olmuştur. Bununla birlikte, sefahat çerçevesinde gündeme getirilen alkol kullanmak ve gereksiz yere arabaya binme alışkanlığı ile bilinçli tüketim özelinde temas edilen diğer ayrıntılar birbirinden ayrılmaktadır. Adı geçen ders kitapları, israf özelinde de birbirleriyle örtüşen ve ayrışan bulguları barındırmışlardır. Söz gelimi, israf her iki zaman dilimine ait ders kitaplarında da olumsuz bir tanımın konusu olmuştur. Ancak bu tanımlarda israfa yüklenen anlam farklıdır. Osmanlı Devleti'nin son yıllarına ait ders kitaplarında "sıkıntı verici, ev bark yıkıcı" olarak nitelendirilen israf, güncel *Sosyal Bilgiler* ders kitaplarında kısaca "çeşitli kaynakların boş yere harcanması" şeklinde anlamlandırılmıştır. Son dönem Osmanlı ders kitaplarında kazancın değerlendirilme şekli israf ve iktisat bağlamında bizzat söz konusu edilmiş ve israfa varan harcamalar uygun bulunmamıştır. Buna ek olarak kâğıt, defter, kitap, kalem ve mürekkep gibi materyallerin kullanımı da israf özelinde ve sadece çocuklara yöneltilen birtakım sorular bazında gündeme getirilmiştir. Bunlar, para ile kâğıt ve türevlerinin kullanımına dair güncel *Sosyal Bilgiler* ders kitaplarında tespit edilen bulgularla benzerlik göstermektedir. Ancak bu kitaplarda para ve kâğıt israfı dışında ekmek, yemek, su, elektrik, giysi ve zaman gibi birtakım temel kaynakların israfı da ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Nüfusun gittikçe arttığı ve mevcut kaynakların yok olmaya yüz tuttuğu günümüzde bu israf türlerinden ve onların önüne geçmek adına lazım gelen önlemlerden önemle bahsedilmesi son derece doğaldır.

Tasarruf özelinde gündeme gelen ihmal de her iki zaman dilimine ait ders kitaplarında farklı şekillerde söz konusu edilmiştir. Öte yandan, son dönem Osmanlı ders kitaplarında konu bağlamında üzerinde önemle durulan cimrilik hakkında güncel *Sosyal Bilgiler* ders kitaplarında herhangi bir bulgu tespit edilmemiştir. Güncel ders kitaplarının önemle temas ettiği geri dönüşüm de son dönem Osmanlı ders kitaplarına konu olmamıştır.

Konuya dair mevcut literatür de bu sonuçlarla uyumludur ve bunları destekleyici bir mahiyettedir. Söz gelimi, Osmanlı Devleti'nin son yıllarına ait pek çok ders kitabının içeriğini analiz eden Doğan (1994) ve Çam (2019), tasarrufun hem birey hem de millet için neden gerekli olduğuna, birikim yapmanın ve gereksiz harcamalardan uzak durmanın önemine/faydalarına, israf başta olmak üzere tasarrufla örtüşmeyen birtakım tutum ya da davranışlara ve bunların üretmiş olduğu olumsuz sonuçlara ilişkin kayda değer bulgulara ulaşmışlardır.

Güçlü (2019)'nün çalışması ise özellikle *Sosyal Bilgiler* ders kitaplarından elde edilen bulgularla örtüşen önemli incelikleri barındırmaktadır. Yazar, 4. sınıf *Sosyal Bilgiler* ders kitabında *israf etmemek, temel ihtiyaçlara öncelik vermek, birikim yapmak, reklamlara aldanmamak, fiyat araştırması yapmak ve kalite*

aramak gibi tasarrufla ilgili önemli kodlara ulaşmıştır. Bu kodların söz konusu ders kitabında yer alma durumunu sayısallaştıran yazar, aynı zamanda doğrudan alıntılara ve görsel malzemelere başvurmak suretiyle konunun ayrıntılarına da temas etmiştir. Yazarın, 5. sınıf *Sosyal Bilgiler* ders kitabında "üretim, dağıtım ve tüketim" öğrenme alanı işlenirken çocuklara kazandırılması hedeflenen *sorumluluk* değeriyle ilgili ulaştığı bulguların bir bölümü de konuyla bağlantılı olması bakımından ayrıca zikredilmelidir. Hatay Uçar (2019)'ın da özellikle kök değerlerden *sabır* ve *sorumluluk* ile ilgili olarak tespit ettiği bazı bulguların, *Sosyal Bilgiler* ders kitaplarından tasarrufla ilişkili olmak üzere elde edilen bulgularla uyumlu olduğu söylenebilir. Yazarın bahsi geçen değerler altında bizzat doğrudan alıntılara yer vererek söz konusu ettiği *ihtiyaçların öncelenmesi, kaynakları tasarruflu kullanmak, giysi ve oyuncakları temiz ve düzenli kullanmaya özen göstermek* gibi hususlar bu bağlamda değerlendirilebilir.

Son olarak, konunun sunum şekli itibarıyla da anılan ders kitapları arasında önemli farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Son dönem Osmanlı ders kitaplarında konu, bilgi metinlerinin yanı sıra sıklıkla hikâyelerle desteklenerek sunulmuştur. Buna ek olarak değerlendirme amaçlı açık ve kapalı uçlu klasik sorular kullanılmıştır. Güncel *Sosyal Bilgiler* ders kitaplarında ise konunun sunumu, farklı kaynaklardan ilgili örnekler, bilimsel veriler, diyaloglar ve bilgi metinleri eşliğinde gerçekleştirilmiştir. İlişkili resimlerin de sık sık kullanıldığı kitaplarda, aynı zamanda konuyu daha iyi kavramaya yönelik farklı türden etkinliklere yer verilmiş; çoktan seçmeli, doğru-yanlış, boşluk doldurma ve eşleştirmeye dayalı çeşitli değerlendirme sorularına başvurulmuştur. Araştırmadan elde edilen bütün bu sonuçlar çerçevesinde şu önerilerde bulunulabilir:

- Geçmiş ve güncel ders kitaplarında tasarrufla ilgili ayrıntıların analizi, aralarında önemli benzerlik ve farklılıklar olduğunu göstermiştir. Güncel ders kitapları, tasarrufla ilgili pek çok noktayı gündeme getirmekle birlikte, geçmiş ders kitaplarında mevcut olan bazı incelikleri içermemektedir. Söz gelimi, geçmiş ders kitaplarında önemle gündeme getirilen başta *cimrilik* olmak üzere güncel ders kitaplarında yer almayan tasarrufa ilişkin diğer konular da bu kitapların içeriğine dâhil edilebilir.
- Araştırma, her iki zaman dilimine ait toplam 4 ders kitabının içeriği temel alınarak yapılmıştır. Bundan sonraki araştırmalarda kitap sayısı ve çeşitliliği arttırılabilir.
- Yeni araştırmalarda her iki zaman dilimine ait ders kitaplarının içerikleri, farklı değerler özelinde analiz edilerek karşılaştırılabilir.

KAYNAKLAR

- Beldağ, A., Özdemir, Ü. & Nalçacı, A. (2017). Sosyal bilgiler dersi öğretim programında yer alan değerlerin kazandırılmasına ilişkin veli görüşleri. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (2), 317-328.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(2), 27-40.
- Chism, N. V. N. & Banta, T. W. (2007). Enhancing institutional assessment efforts through qualitative methods. *New Directions for Institutional Research*, 136, 15-28.
- Çam, İ. D. (2019). *Eğitim ve ideoloji: II. Meşrutiyet Dönemi'nde çocuk eğitimine yönelik yaklaşımlar (1908-1922)*, (Doktora Tezi). (Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr>).
- Çelikkaya, T. & Kürümlüoğlu, M. (2018). Yeni sosyal bilgiler programında 4. ve 5. sınıfta kazandırılması hedeflenen değerlere ilişkin kazanımların içeriğe yansımaları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 16 (36), 7-38.
- Devellioğlu, F. (2006). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (23. Baskı). Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

- Doğan, N. (1994). *İlk ve orta dereceli okul ders kitapları ve sosyalleşme (1876-1918)*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Ekiz, D. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (3. Baskı). Ankara: Anı Yayınları.
- Glesne, C. (1999). *Becoming qualitative researchers: An introduction*. New York: Longman.
- Güçlü, H. (2019). *Sosyal bilgiler ders kitaplarının değerler eğitimi açısından değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi). (Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr>).
- Hatay Uçar, F. (2019). *İlkokul hayat bilgisi ve sosyal bilgiler ders kitaplarında değerler eğitimi*, (Yüksek Lisans Tezi). (Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr>).
- Marshall, C. & Rossman, G. B. (1999). *Designing qualitative research* (3rd ed.). London: Sage Publications.
- Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], (2006). *İlköğretim sosyal bilgiler dersi 6.sınıflar öğretim programı ve kılavuzu*. Ankara: MEB Yayınları.
- Prior, L. (2014). *Content Analysis*. P. Leavy (Ed.). The Oxford handbook of qualitative research (p. 359-379) içinde. Newyork: Oxford University Press.
- Taş, H. U. (2012). *Tasarruf bilinci oluşturmada coğrafya eğitiminin yeri ve önemi*, (Yüksek Lisans Tezi). (Erişim Adresi: <https://tez.yok.gov.tr>).
- Tezcan, M. (2018). *Değerler eğitimi sosyolojik yaklaşım*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Türk Dil Kurumu [TDK], (2020). Tasarruf. (Erişim adresi: <https://sozluk.gov.tr/>).
- Ulusoy, K. & Dilmaç, B. (2012). *Değerler eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Uzunöz, A., Aktepe, V. & Özağaçhanlı, Z. (2020). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının tasarruf değerine ilişkin metaforik alguları. *Neveşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 10(1), 36-51.
- Yılar, M. B. (2019). *Sosyal bilgilerin temelleri*. C. Kara (Ed.) Sosyal bilgilerin temelleri (s.167-193) içinde. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Not: Araştırma kapsamında incelenen ders kitaplarının künyesine, yöntem bölümünde yer verildiğinden burada tekrara gidilmemiştir.

Saving Value in the Late Ottoman and Current Textbooks

Extended Abstract

INTRODUCTION

Saving is one of the most significant values that leads to humans' behaviours. It is a value that enables individuals to think and plan about the future during the process of using available resources and avoid unforeseen situations that may occur in the future. Therefore, it is of great importance to be gained this value by the growing generations from an early age (Uzunöz, Aktepe & Özağaçhanlı, 2020, p.37). The awareness of saving gained in the family within this framework is further developed and reinforced by the education provided in the schools. One of the elements that make the education provided in school the most effective is undoubtedly textbooks. In the last years of the Ottoman Empire, as it is today, textbooks were used to create saving awareness. During this period, the damage created by heavy war conditions promoted the importance given to the value of saving and this situation was reflected in textbooks, though. Currently, saving is again at the forefront as a result of many concerns, such as increasing the human population in the world every day and the rapid consumption of natural resources. Therefore, as in the last years of the Ottoman Empire, textbooks have a great task in educating people who are conscious of saving today. In the Social Studies course curriculum published in 2018, the value of saving was among the values to be gained in the Social Studies course. In the relevant literature review, it was not encountered with a study in which the value of saving was directly investigated in textbooks. More importantly, any studies that were comparative based on the content of the late Ottoman *Musâhabât-ı Ahlâkiyye...* (*Lectures on Morality...*) and current Social Studies textbooks could not have been determined. Based on the basic assumption that efforts to create saving awareness in children at schools are not a novel phenomenon, it was aimed at examining the data of the aforementioned textbooks regarding the saving value comparatively.

METHODOLOGY

Research Design

In this study, the qualitative approach was followed. As a data collection method, document review was preferred. The document review is a data collection method used to collect, systematically examine, analyse and evaluate official or private records (Ekiz, 2013, p.70).

Data Sources

The data sources of this study consist of 4 textbooks. Two of them are textbooks called *Musâhabât-ı Ahlâkiyye ...* which were taught in primary schools in the last years of the Ottoman Empire. The others are 4th and 5th grade current *Social Studies* textbooks taught in classrooms. Information about the textbooks examined within the scope of the research is presented in Table 1.

Table 1: Information About the Textbooks Examined in the Study

Order	Author Name	Textbook Name	Publishing Place/House	Year
1	H. Natan & Midhat Sadullah	Yeni Musâhabât-ı Ahlâkiyye, Medeniyye, Tarihiyye, Diniyye, (Devre-i Mutavassıta-1. Sınıf)[*]	İstanbul: Şirket-i Mürettibiyye Printing	1333/1917
2	Ahmed Cevad	Musâhabât-ı Ahlâkiyye, Sihhiyye, Medeniyye, Vataniyye ve İnsaniyye, (Devre-i Mutavassıta-1. Sene)**]	İstanbul: Hilâl Printing	1334/1918
3	Sami Tüysüz	Primary School Social Studies-4 Textbook	Ankara: Tuna Printing	2018
4	Erhan Şahin	Secondary School and Imam Hatip Secondary School Social Studies-5 Textbook	Ankara: Anadol Publishing	2018

[*] The New Lectures on Morality, Civilization, History and Religion (3rd Grade)

**] Lectures on Morality, Health, Civilization, Homeland and Humanity (3rd Grade)

Data Analysis

The collected data were analysed through the content analysis technique. In the study, a kind of qualitative content analysis that does not include statistical analyses such as frequency and percentage was performed. To ensure reliability in the analysis process, the results of the analysis conducted separately by the researchers were compared and the results were found to be similar and consistent in general.

FINDINGS

Saving Value in the Late Ottoman Textbooks

The results obtained from the textbooks *Musâhabât-ı Ahlâkiyye...*, which were taught in primary schools in the last years of the Ottoman Empire, related to the value of saving, were categorized and presented under two headings. In this context, first of all, the findings on the "definition, necessity and benefits of saving" were included. It was followed by the findings on "behaviours incompatible with saving."

Saving: Definition, Necessity and Benefits

Saving was defined by using expressions such as "being prepared by considering the future", "preparing tomorrow", "collecting some wealth for a beneficial purpose" (Ahmed Cevad, 1334/1918, pp.42, 52) or "saving some part of the earned money by not spending all of it" (H. Natan & Midhat Sadullah, 1333/1917, p.19) in the textbooks titled *Musâhabât-ı Ahlâkiyye...* In these definitions, "building the future" and "building up savings" for this purpose stand out as the main lines of saving. In other words, "a good/comfortable future = saving money" has been an important equation in which saving is centred.

Behaviours Incompatible with Saving

Debauchery, Wastage, Debt and Negligence

Debauchery, wastage, debt and negligence were presented as negative behaviours that distract the individual from being a saver and produce some undesirable results. Debauchery was defined as "not thinking about the future and acting as if the whole life consists of a single day" (Ahmed Cevad, 1334/1918, p.43). The wastage was defined as "a troubling, household destroying thing" (Ahmed Cevad, 1334/1918, p.46) and its ultimately negative consequences are presented through a story. The debt was described as "a curse that perishes family and destroys households, (...) the reason behind the extreme poverty, misery" (Ahmed Cevad, 1334/1918, p.46). The negligence brought to the agenda concerning the subject was defined as "a bad habit that makes people regret and needy" (Ahmed Cevad, 1334/1918, p.43).

Stinginess

Based on the expressions "saving is good and necessary; stinginess is bad and detriment" (Ahmed Cevad, 1334/1918, p.52) and "if you see the bad results of stinginess, you will understand that it is as bad as lying and drunkenness (H. Natan & Midhat Sadullah, 1333/1917, p.23)", it can be understood that the stinginess mentioned by using its equivalent word in textbooks was described as a negative behaviour which is incompatible with saving.

Saving Value in Current Textbooks

The findings obtained from 4th and 5th grade current *Social Studies* textbooks regarding the saving were categorised under four headings and presented below:

Need and Demand

In the textbook, need is defined as "all that is necessary to sustain human existence and, when not addressed, it leads to vital problems" (Tüysüz, 2018, p.123). "The needs, which do not directly affect our vital activities when they are not met," (Tüysüz, 2018, p.124) were characterised as demand. It was noted that the priority in responding to needs and demands is in the basic needs; it is argued that it is a natural situation to try to meet demands after the needs are addressed.

Planful Spending and Conscious Consumption

It is noted that children often have the idea that "money is unlimited and is made abundantly by their elders", but this idea is not true, arguing that "making money is not an easy task". Children are given advice such as being frugal, putting their needs in order, spending accordingly, not spending all their money and trying to save up the rest after their needs are met (Tüysüz, 2018, p.138). In addition, children, who gained important information about budget preparation, had the opportunity to learn many things related to shopping. For example, shopping list, features and expiration date of products, consumer rights, price, domestic goods, different sales types, receipt or invoice etc.

Wastage

Wastage, which is briefly described as "wasting resources, products, labour and time" (Tüysüz, 2018, p.143) is discussed in detail by referring to its different types such as wasting bread, wasting water, wasting electricity, wasting paper, wasting clothes and wasting time.

Recycling

Recycling is linked to the value of saving as a form of efficient use of resources. One of the points of contact in this regard has been the issue of the production of product packaging from recyclable material. Another point that was noted about this was the recycling of unused clothing.

DISCUSSION, CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

Analysis of the contents of the late Ottoman and current textbooks on the value of saving revealed significant similarities and differences in the subject. Several different definitions of saving were made in the late Ottoman textbooks. In contrast, a direct definition of saving could not be identified in current Social Studies textbooks, with one exception. One of the highlights in textbooks in the context of the subject is the necessity of saving and its benefits. A good/comfortable future has been a meaningful justification for why saving is necessary in the late Ottoman textbooks.

In current Social Studies textbooks, saving is considered necessary by raising the possibility of unforeseen needs in the future. Some of the details mentioned in the late Ottoman textbooks in terms of debauchery and conscious consumption in current Social Studies textbooks also overlap with each other. Particularly, to complement the price and quality of the products purchased during shopping, to avoid unnecessary expenses and to contribute to the country's economy, giving importance and priority to the use of domestic goods have been the main points that overlap with each other. The aforementioned textbooks contained overlapping and diverging findings in terms of wastage. For example, wastage has been the subject of a negative definition in the textbooks of both periods. However, the meaning attributed to wastage in these definitions is different.

Negligence, which comes to the fore in terms of saving, has also been mentioned in different ways in the textbooks of both periods. On the other hand, no findings were found in the current Social Studies textbooks about stinginess, which is emphasized in the context of the subject in the late Ottoman textbooks. Recycling, which is very important to the current textbooks, has not been the subject of the late Ottoman textbooks. Besides, it was determined that there are important differences between the aforementioned textbooks in terms of the presentation of the subject.

In the context of all these results from the study, the following recommendations can be made:

- Analysis of the savings details of past and current textbooks has shown significant similarities and differences between them. Current textbooks raise many points about saving, but they do not include some of the points available in past textbooks. For example, other topics related to savings that are not included in current textbooks, especially stinginess, which have been raised with great importance in past textbooks, can also be included in the content of current textbooks.
- The study was based on the content of a total of 4 textbooks for both time periods. The number and variety of textbooks can be increased in subsequent studies.
- In new studies, the contents of textbooks for both time periods can be analyzed and compared in the context of different values.

Keywords: Textbooks, *Musâhabât-ı Ahlâkiyye...* (Lectures on Morality...), Social Studies, Value, Saving.